

Om dyder og laster i Holbergs heltinnehistorier

*En undersøkelse av Holbergs kvinnesyn i lys av
dydsetikken i Skandinavia på 1700-tallet*

Tone-Marcelle Taubøll

Masteroppgave i europeisk kultur, studieretning idéhistorie

Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk

Veileder: Professor Unn Falkeid

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2018

Om dyder og laster i Holbergs heltinnehistorier

En undersøkelse av Holbergs kvinnesyn i lys av dydsetikken i Skandinavia på
1700-tallet.

Tone-Marcelle Taubøll

Masteroppgave i idéhistorie ved institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk
UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2018

© Tone-Marcelle Taubøll

Juni 2018

Om dyder og laster i Holbergs heltinnehistorier: En undersøkelse av Holbergs kvinnesyn i lys av dydsetikken i Skandinavia på 1700-tallet

Tone-Marcelle Taubøll

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

I denne masteroppgaven har jeg nærlest teksten til Ludvig Holberg om kvinnene Sigbrit (d. 1531) og Chiossa (1590-1651) i *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade* fra 1745. Hvordan er Holbergs syn på kvinnes dyder og laster i lys av dydsetikk i hans samtid i Skandinavia?

Holberg var en opplysningsmann av sin tid og hadde mange idéer som bidro til å få likestillingstanken fremover. Kan man, imidlertid, kalle ham for feminist i moderne forstand? Er resultatet av forskning om Holbergs feministiske syn på kvinner betinget av hvilket verk som undersøkes? Enkelte av tekstene hans er mer tvetydige når det gjelder hans kvinnesyn, slik som her i Holbergs heltinnehistorier om Sigbrit og Chiossa.

Holberg følger to kunnskapstradisjoner når han skriver sine heltinnehistorier. Den ene er etter Plutark fra antikken, som portretterer og sammenligner berømte grekere med berømte romere. Den andre er etter renessansehumanisten Boccaccio, som portretterer sekulære og berømte kvinner. Jeg har i denne oppgaven undersøkt om Holbergs syn på kvinnes dyder harmonerer eller bryter med det tradisjonelle synet etter Boccaccio.

Bryter Holbergs beskrivelse av kvinnes dyder med synet på dydsetikken i Skandinavia på 1700-tallet med «demokratisering» av dyder? Holberg hevder i sine kjente verk at like evner bør gi like muligheter, uansett kjønn eller klasse. I biografiene om Sigbrit og Chiossa idealiserer han, imidlertid, deres maskuline egenskaper og forklarer dette som årsak til deres klassereise og vei til maktposisjon. Det synes som om Sigbrit og Chiossa har brutt med kvinners natur, siden de har klart å komme så langt opp på samfunnsstigen. Jeg har undersøkt hva Holberg uttrykker av kvinnesyn i denne oppgaven og hvordan Holberg stiller seg til det tradisjonelle syn på kjønnshierarkiet. Undersøkelsen er foretatt på bakgrunn av nærlesing av det Holberg selv uttrykker i teksten om Sigbrit og Chiossa i hans verk *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*.

Forord

På Nasjonalbiblioteket i Oslo har jeg fått anledning til å studere et eksemplar av *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade* fra utgivelsesåret 1745. Den var en vakker skinninnbundet bok og sidene var prydet med ornamenter etter hvert kapittel. Med andektighet leste jeg i den vel 270 år gamle boken til en stor forfatter, Ludvig Holberg.

Jeg vil takke min veileder i dette masterprosjektet professor i idéhistorie Unn Falkeid, som med stort engasjement har delt av sin kunnskap og oppmuntret til undring over spørsmål som har kommet frem etter nærlesning av teksten i heltinnehistoriene.

Takk til mine barn Henrik og Elisabeth, begge jurister, som har inspirert meg til å ta fatt på videre studier; Bachelorprogram i idéhistorie i 2014 og en bachelorgrad i 2016, samt Masterprogram i europeisk kultur i 2016 og en mastergrad i idéhistorie i 2018.

Takk til professor Ellen Krefting og professor Anne Eriksen på Masterprogrammet for europeisk kultur.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
1.1 Tema for oppgaven.....	1
1.2 Problemstillingen.....	1
1.3 Teoretisk perspektiv og metode.....	2
1.4 Materialet.....	3
1.5 Oppbyggingen av oppgaven.....	4
2 Teori og metode	5
2.1 Eksempeltradisjon.....	5
2.2 Teorien rundt eksempelperspektivet.....	6
3 Presentasjon av teksten	9
3.1 Om forfatteren Ludvig Holberg.....	9
3.2 Om verket.....	9
3.3 Holbergforskningen.....	10
3.4 Presentasjon av teksten om Sigbrit og Chiossa.....	12
3.5 «Efter Plutarchi Maade».....	14
4 Presentasjon av sjanger	17
4.1 Sjanger etter Giovanni Boccaccio.....	17
4.2 <i>La querelle des femmes</i>	18
5 Presentasjon av samtidskontekst	21
5.1. Holbergs syn på dyder.....	21
5.2. Synet på dydsetikk i Skandinavia på 1700-tallet.....	23

6	Analyse og drøfting	28
6.1	Sigbrit Willoms.....	28
6.2	Chiossa.....	34
6.3	Holbergs sammenligning av Sigbrit og Chiossa.....	38
6.4	Heltinner og berømte kvinner.....	41
6.5	Ludvig Holberg - feminist eller ikke?.....	44
7	Konklusjon	53
	Litteraturliste.....	56

1. Innledning

1.1 Tema for oppgaven

Et aktuelt tema i europeisk tenkning i tidlig moderne tid var synet på dydsetikk. Dette synet var under endring i Skandinavia på 1700-tallet. Tidligere var enkelte dyder forbeholdt adelen, men nå ble disse dydene borgerliggjort. Sven Delblanc introduserer ideen om dydens «demokratisering» på 1700-tallet i boken *Æra och Minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*.¹ Catharina Stenqvist og Marie Lindstedt Cronberg undersøker i boken *Dygder och laster. Førmoderna perspektiv på tillvaron*, hvordan dydenes status endrer seg på 1700-tallet.² Dydene blir gjort til allmennytte for samfunnet. I denne forbindelse er det interessant å undersøke Ludvig Holbergs syn på dyder i *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*.³ Holberg har valgt ut elleve par i heltinnehistoriene og sammenlignet deres egenskaper parvis. Han bruker samme struktur som den antikke forfatteren Plutark gjør i *Livsskildringer med sammenligning*.⁴

1.2 Problemstillingen

I denne undersøkelsen vil jeg se på Holbergs portrettering og sammenligning av Sigbrit Willoms (d. 1531) fra Danmark og Chiossa (1589-1651) fra det Ottomanske riket. Jeg vil undersøke om Holbergs syn på disse kvinnenenes dyder og laster står i samsvar med synet på dydsetikk på 1700-tallet i Skandinavia.

Hvilken tradisjon tilhører Holbergs heltinnehistorier? For å kunne svare på dette vil jeg kort diskutere sjangertradisjonen etter Giovanni Boccaccio og Francesco Petrarca. Hva er det Plutark ville formidle gjennom sine sammenligninger av livsskildringer og som Holberg etterligner? Når det gjelder kontekst, vil jeg undersøke hvordan synet på dydsetikk var i Skandinavia i Holbergs samtid. Hvordan forholder han seg til synet på «demokratisering» av dyder i samtiden? Hvordan presenterer Holberg kvinnenenes dyder og laster? Går kvinnene

---

¹ Sven Delblanc, *Æra och Minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag, 1965.

² Catharina Stenqvist og Marie Lindstedt Cronberg (red.), *Dygder och laster: Førmoderna perspektiv på tillvaron*. Lund: Nordic Academic Press, 2010.

³ Ludvig Holberg, *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*. København, 1745.

⁴ Plutarchos, *Livsskildringer med sammenligning*. Oversatt til norsk ved Henning Mørland. Thorleif Dahls Kulturbibliotek Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1967.

under betegnelsen heltinner eller navnkundige damer, ifølge tittelen på boken? Var Holberg feminist eller ikke?

I *Peder Paars* plasserer Holberg kvinner med god forstand i viktige stillinger, på tvers av klasseskiller.⁵ Holberg hevdet at kvinner med like evner som menn burde ha rett til lik utdanning og stilling, uavhengig av klasse. Holberg mente at oppdragelse og skolegang var til mindre nytte, hvis det ikke i forveien forelå naturlige evner. I «Forberedelse» til kapitlene om Sigbrit og Chiossa beskriver han dette med det latinske uttrykket «*Ex nihilo sit nil*» og oversetter det med «Af Intet blir Intet».⁶ Han gir sitt utsagn autoritet ved å påberope seg Platon: «Herpaa grunder sig dette Sokratis paradox, som findes anført udi Æschinis Samtaler: nemlig at Dyd og Duelighed ikke kand læres».⁷ Holbergs holdning til verdien av naturlige gaver repeteres ofte gjennom tekstene i kapitlene om Sigbrit og Chiossa.

1.3 Teoretisk perspektiv og metode

Jeg vil bruke eksempelteori som perspektiv og som retorisk verktøy for å analysere teksten. I alle faggrupper brukes eksempler for å belyse et poeng. Holberg gir selv mange eksempler i teksten på de to kvinnenes dyder og laster. Jeg vil bruke John D. Lyons studie *Exemplum. The Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, der forfatteren hevder at eksempler er konstruerte.⁸ Ut fra denne teorien kan Holberg velge å vise noe, som på sin side skjuler noe annet. Holberg skriver i kapitlet «Sammenligning» i heltinnehistoriene om Sigbrit og Chiossa at begge kvinnene kan ha adskillige egenskaper som er ukjente.⁹ I den forstand bruker Holberg eksemplene retorisk for å understreke et poeng. I følge Anne Eriksen, Ellen Krefting og Anne Birgitte Rønning i *Eksempels makt. Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, har eksempelbruk spilt en viktig rolle i vestlig tekstkultur.¹⁰ I denne henseende står Bibelen i en særstilling. Bibelen har en rekke eksempler til etterfølgelse. Eksemplene er etterhvert blitt institusjonalisert og ført fra tekst til tekst. De blir stående som normativ regel

---

⁵ Ludvig Holberg, *Peder Paars*. København, 1722

⁶ Holberg, *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*, «Sigbrit og Chiossa. Forberedelse», 262, 263

⁷ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit og Chiossa. Forberedelser», 262, 263

⁸ John D. Lyons, *Exemplum: The Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1989.

⁹ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

¹⁰ Anne Eriksen, Ellen Krefting og Anne Birgitte Rønning (red.). *Eksempels makt: Kjønn representasjon og autoritet fra antikken til i dag*. Oslo: Scandinavian Academic Press/ Spartacus Forlag, 2012, 14.

og sannhet for nye lesere. Den tekstlige tradisjonen i middelalderen fikk etterhvert navnet *exemplum*.¹¹

Historiske personer og hendelser har stått som eksempler gjennom tidene for å vise til allmenne sannheter om mennesker og samfunn. Historien ble betraktet som livets læremester, *Historia magistra vitae* og var således en del av *exemplum*-tradisjonen som har fortsatt inn i moderne tid. Fortellingene bidro til å opplyse og informere befolkningen. Bruk av eksempler viste gode forbilder eller ble vist til advarsel.¹²

1.4 Materialet

Primærlitteraturen er kapitlene «Sigbrit», «Chiossa eller Kiosem, Tyrkisk Sultandinde» og «Sammendrag» i Ludvig Holbergs *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*, utgitt i København i 1745.¹³ Jeg vil kort presentere og diskutere det siste forskningsmaterialet vedrørende Ludvig Holbergs verker.

Når det gjelder sjangertradisjonen som heltinneportrettene til Holberg står i, er det aktuelt å bruke Stephen D. Kolsky *The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's De mulieribus claris*.¹⁴ Her undersøker Kolsky hvordan Boccaccios skjulte misogyni og idealisering av det maskuline ble imøtegått av kvinnelige forfattere som Christine de Pisan. En annen viktig studie i denne tradisjonen er Virginia Cox's bok om *Women's writing in Italy 1400-1700*.¹⁵ Når det gjelder dydsetikken i samtiden, er det aktuelt å bruke Catharina Stenqvist og Marie Lindstedt Cronberg, *Dygder och laster. Førmoderna perspektiv på tillvaron*. Her undersøker forfatterne hvordan dydenes status endret seg på 1700-tallet ved at dydene ble folkeligjort og anvendt som forbilde i oppbyggelseslitteratur.¹⁶ Sven Delblanc lanserer ideen om dydens demokratisering på 1700-tallet i *Æra och Minne. Studier kring ett motivkompleks i 1700-talets litteratur*.¹⁷ Når det gjelder teori og metode, vil jeg foruten boken

---

¹¹ Eriksen Krefting og Rønning, Kap. I «Eksempels makt». I Eriksen, Krefting og Rønning, *Eksempels makt: Kjønn representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, 14

¹² Eriksen og Rønning, Kap. V «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier». I Eriksen, Krefting og Rønning, *Eksempels makt: Kjønn representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, 114

¹³ Ludvig Holberg, *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier*. København, 1745

¹⁴ Stephen D. Kolsky, *The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's De mulieribus claris*. New York: Peter Lang Publishing, 2003.

¹⁵ Virginia Cox, *Women's Writing in Italy 1400-1650*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2008.

¹⁶ Catharina Stenqvist og Marie Lindstedt Cronberg, *Dygder och laster: Førmoderna perspektiv på tillvaron*. Lund: Nordic Academic Press, 2010.

¹⁷ Sven Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag, 1965.

til Eriksen, Krefthing og Rønning, *Eksemplets makt. Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, bruke John D. Lyons *Exemplum. Rethoric of Example in Early Modern France and Italy*.¹⁸

1.5 Oppbyggingen av oppgaven

I oppgavens kapittel 2, vil jeg bruke eksempelperspektivet som teori og metode for å prøve å avsløre Holbergs strategier. Jeg vil se nærmere på John D. Lyons forskning om bruk av eksempler i *Exemplum: Rethoric of Example in Early Modern France and Italy*. I kapittel 3 vil jeg presentere forfatteren Ludvig Holberg og se på forskningen på hans forfatterskap. Deretter vil jeg ta for meg i teksten i «Sigbrit», «Chiossa» og «Sammenligning», samt Holbergs holdninger i «Forberedelse». I kapittel 4 vil jeg diakront redegjøre for sjangeren for verket i idéhistorisk tradisjon. Holberg skriver seg inn i sjangertradisjonen etter Boccaccio. Han skrev den første samling av heltinneportretter i moderne tid og utløste på det viset debatten *la querelle des femmes*. Jeg vil kort drøfte kvinnegenealogier i tradisjonen etter Boccaccio. I kapittel 5 vil jeg synkront se på konteksten i samtidens syn på dydsetikk i Skandinavia på 1600- og 1700-tallet. I den mer omfattende analysedelen i kapittel 6, vil jeg undersøke Holbergs kvinnesyn i heltinnebiografien i lys av sjangertradisjonen han tilhører. Deretter vil jeg undersøke hans kvinnesyn i heltinnebiografiene i lys av dydsetikken i Skandinavia på 1700-tallet. Jeg vil trekke frem hvilke eksempler Holberg bevisst har valgt ut for å portrettere dyder og laster hos kvinnene. Jeg vil undersøke om Holberg bryter eller er i overensstemmelse med idealene i sin samtid. Står kvinnene frem som eksempler til etterfølgelse eller advarsel? Jeg vil konstatere om Sigbrit og Chiossa går under betegnelsen heltinner eller navnkundige damer. Videre vil jeg drøfte om Holberg kan kalles feminist. Oppgaven avsluttes med en konklusjon hvor jeg oppsummerer mine undersøkelser og funn.

---

¹⁸ John D. Lyons. *Exemplum: Rethoric of Example in Early Modern France and Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1989.

2 Presentasjon av teori og metode

2.1 Eksempeltradisjon.

Grunnen til at jeg har valgt eksempelperspektivet, er fordi Holberg selv bruker eksempler for å illustrere kvinnenenes dyder. Eksempelperspektivet gir derfor forståelse av teksten gjennom Holbergs blikk. Dette eksempelperspektivet hjelper også til med å trekke linjer over mot synet på dydsetikk i Holbergs samtid. I kapittelet «Fysiokratismen och ærans demokratisering», skriver Sven Delblanc om hvordan dydene ble «demokratisert» på 1700-tallet.¹⁹ I litteraturen ble store menn glorifisert. De skulle fungere som eksempler for borgerne. Det betød at dyder ikke lenger kun var forbeholdt adelen. Helters egenskaper og gjerninger skulle fungere som eksempler på dyder og moral også for borgerskapet.²⁰

Min påstand er at det er dette Holberg gjør. Han viser til eksempler på dyder og laster hos kvinnene. Dydene og lastene som beskrives gjøres eksemplariske for ettertiden, ved at forfatteren viser til deres etterfølgelse eller advarsel. I teksten kan det gis mange eksempler på personers egenskaper og handlinger. Teksten selv kan også stå selvstendig som eksemplariske.

Ifølge idéhistorikeren Reinhart Koselleck i *Futures Past. On Semantics of Historical Time*, var før- og tidligmoderne historieskrivning preget av idealet om *historia magistra vitae est*, altså at historien var livets læremester.²¹ Uttrykket *magistra vitae* stammer fra Cicero, men vi finner lignende forestillinger også i den kristne tradisjonen. Eksemplene som var skrevet i Bibelen, kunne bringes frem og gi teksten autoritet til etterfølgelse. Det var viktig å kjenne til historien, som inneholder en samlinger av eksempler man kan dra erfaringer fra. *Historia magistra vitae* ble regnet som en del av *exemplum*-tradisjonen og synet varte frem til det 18. århundre.²² Holbergs heltinneportretter kan sies å tilhøre denne formen for historieskrivning, og eksempelteori er av den grunn nærliggende valg når portrettene skal analyseres videre i kapittel 6.

---

¹⁹ Sven Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag, 1965, 114

²⁰ Sven Delblanc, *Æra och Minne, Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 114

²¹ Reinhart Koselleck, «Historia magistra vitae: The Dissolution of the Topos into the Perspective of a Modernized Historical Process», i *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Cambridge: Cambridge, Mass. MIT Press, 1985.

²² Reinhart Koselleck, *Futures Past. On Semantics of Historical Time*. «Historia magistra vitae: The Dissolution of the Topos into Perspective of a Modernized Historical Process», 21, 23, 24

2.2 Teorien rundt eksempelperspektivet

I antikken behandlet Aristoteles eksemplet som en del av retorikken. Ifølge Aristoteles' *Retorikk* er eksempelbruk noe man anvender for å overbevise publikum om en påstand. Eksemplet ga argumentet gyldighet. Det er i dette spennet som noe av eksemplets makt ligger. Eksemplet kan fungere som forbilde og som eksempel på enkelttilfeller for å illustrere noe allment.²³ Bruk av eksempler er altså knyttet til retorikk. Eksempler er viktig for å knytte det partikulære til det allmenne, og de binder gjerne noe konkret til noe abstrakt. De kan anvendes som bevis for å knytte noe til en større helhet. I retorikken brukes eksempler for å gi autoritet og troverdighet til påstanden. Eksemplene bidrar til å forklare, klargjøre og overbevise. De kan, som tidligere nevnt, fungere som et mønster og forbilde til etterfølgelse. Eriksen, Krefting og Rønning skriver videre i *Eksemplets makt. Kjønn, presentasjon og autoritet fra antikken til i dag*, at eksempler er mektige fordi det skjules at disse er valgt ut med omhu for å oppnå et mål.²⁴ Denne makten utdyper litteraturhistorikeren John D. Lyons i *Exemplum. Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy* ved å hevde at bruk av eksempler aldri er tilfeldig. Eksemplene er snarere skapt eller konstruerte, for å oppnå et mål.²⁵ Renessansehumanistene anvendte i stor grad eksempler, forklarer Lyons. Eksemplene ble hentet fra historien, der visdom fra antikken kunne anvendes.²⁶

Eksempler ble brukt på mange måter. I middelalderen ble *exemplum* karakterisert som en lysning i skogen.²⁷ Åpningen setter grenser mot resten av skogen. For å tydeliggjøres fra skyggene, har man formet og trimmet eksemplet. En ser herved at eksempler har et meningsoverskudd. Den inneholder alltid mer enn hva det blir brukt til for å eksemplifisere en generell påstand.²⁸ Renessansehumanistene så på eksemplet som noe tekstuel, som noe historisk og som veiledning for sosiale forandringer, for gode moralske handlinger og til undervisningsbruk. Eksempelbruk for å illustrere caser var vanlig i juridiske sammenhenger.²⁹

---

²³ Eriksen, Krefting, Rønning, *Eksemplets makt: Kjønn, presentasjon og autoritet fra antikken til i dag*, 12, 13

²⁴ Eriksen, Krefting, Rønning, *Eksemplets makt: Kjønn, presentasjon og autoritet fra antikken til i dag*, 13

²⁵ John D. Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1989, 33

²⁶ Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 12

²⁷ Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 3

²⁸ Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 3

²⁹ Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 12

Lyons beskriver hvordan eksempler lages, ved syv kategorier; 1) eksempler som repeteres og mangfoldiggjør; 2) utvendige eksempler; 3) eksempler som bryter med noe; 4) eksempler for å uttrykke sjeldenhet; 5) kunstig skapte eksempler; 6) ubestemmelige og tvilsomme eksempler; 7) eksempler som gir overmål av mening.³⁰ Lyons mener at eksempler er konstruerte. Ingen eksempler eksisterer selvstendig. Under eksempelkategorien «kunstighet», skriver Lyons: «Examples, in short, do not happen; they are made».³¹

En kategori, der eksempler kan brukes retorisk, er gjentakelse og repetering. Eksemplene tydeliggjøres ved stadig repetering. Lyons mener at eksempler er avhengig av å bli repetert. Når eksemplene blir gjentatt gang på gang, gjenkjenner vi dem. Dette fører til at eksemplene står frem som om skulle være selvstendige. På denne måten får eksemplene autoritet og fremstår retorisk som selvstendige. Vi gjenkjenner eksemplet i tekster og eksemplene fra historien, når det blir repetert ofte nok. En generell regel kan bli forsterket ved å ta i bruk eksempler fra en spesiell historisk hendelse.³² En spørsmålstilling her er om Holberg retorisk gjør bruk av repetering av visse dyder og laster hos Sigbrit og Chiossa for å belyse sitt poeng.

En annen type eksempelkategori som Lyons definerer, er «sjeldenhet». Sjeldenhet kan karakteriseres ved at personen det er gitt eksempler på har handlet utenom det vanlige. Personene som eksemplene er hentet fra har en adferd som er høyt utover gjennomsnittet. Lyons gir eksempel på «sjeldenhet» ved å vise til heltefigurer som beskrives som sterkere og smartere og mer dedikerte til det de gjør, enn vanlige mennesker. Det samme gjelder ved eksempler på personer som er langt under gjennomsnittet. Det kan være kriminelle eller personer som har valgt ekstremt dårlige løsninger, skriver Lyons. Eksempelkategorien «sjeldenhet» kan sette en person opp i motsetningsforhold til andre i sin klasse. Når det gjelder kategorier av eksempler på fyrster, nevner Lyons eksempler som Cesare Borgia, der det skilles mellom ordinære fyrster og eksepsjonelle fyrster. Han er en person med eksepsjonelle dyder, det vil si en person som viser uvanlige og atypiske dyder for sin stand. Eksempelkategorien «sjeldenhet» kan også sette en person opp i motsetningsforhold til sitt kjønn. Det er dette som er aktuelt å undersøke når det gjelder Holbergs eksempelbruk overfor

---

³⁰ Lyons, «Seven Characteristics of Example». I *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 25

³¹ Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 33

³² Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 26

kvinnene. Jeg vil undersøke om Holberg gir eksempler på at Sigbrit og Chiossa innehar sjeldne dyder, i motsetning til andre i kvinnekjønn.

En av Lyons kategorier som kan også nevnes, handler om eksemplets «utvendighet». Lyons mener at eksempler kan henvende seg til noe utenfor seg selv. Historien til personer og begivenheter kan være vel kjent for folk flest. Når eksemplene settes, er konteksten klar. Eksemplet settes på utsiden av kunnskapen, og kunnskapen forutsettes ved eksempelbruken. Vanligvis er eksemplet og teksten knyttet sammen, men forfatteren kan hente eksempler og sitater utenifra som støtte for sin påstand i teksten. Lyons mener at sitater, er noe som typisk henvender seg til noe utenom teksten, og som kan støtte påstanden³³

En annen av Lyons eksempelkategori som kan nevnes, er «overmål». Eksempler kan ha flere meningsbetydninger. Lyons mener at eksempler har et meningsoverskudd. Hvis man gir et eksempel fra et objekt, dekker det ikke hele beskrivelsen av dette objektet. Det samme objektet kan belyses med andre eksempler som kan vise noe helt annet. Eksempel på samme person eller samme handling kan brukes til inntekt for helt forskjellige mål. Lyons nevner et eksempel om Parthenon i Hellas. Hvis man kun sier at Parthenon er et eksempel på dorisk stil, utelukkes det fakta at Parthenon også er et eksempel på ødeleggelser grunnet luftforurensning i det 20. ende århundre.³⁴

Ved å bruke eksempelperspektivet som metode, mener jeg å kunne avsløre synet på dyder som kommer til uttrykk i Holbergs tekst. Et sentralt spørsmål er hvilke eksempler Holberg velger å bruke for å fremme sitt syn på kvinnene? Eksempelperspektivet gir med andre ord anledning til å lese Holbergs bruk av eksempler på en annen måte.

Hvilke eksempler på dyder og laster konstruerer Holberg? Alle disse spørsmålene vil være sentrale for min analyse.

Eksempeltradisjonen vil være et overordnet teoretisk perspektiv gjennom hele oppgaven.

---

³³ Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 28, 29

³⁴ Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 34

3 Presentasjon av teksten

3.1 Om forfatteren Ludvig Holberg

Historikeren og filosofen Ludvig Holberg (1684-1754) ble født i Bergen, men hadde sitt virke i København i hele sitt voksne liv. Han ble professor i metafysikk og logikk ved Universitetet i København i 1717. I 1720 ble han utnevnt til professor i latinsk litteratur og ble deretter professor i historie og geografi fra 1730 til 1736. Holberg er blant annet kjent for sine komedier, essayer og vitenskapelige verk. Holberg skrev *Moralsk Kierne eller Introduction til Naturretten og Folke-Rettens Kundskab* i 1716. I *Peder Paars* i 1720, samt *Niels Klims underjordiske Rejse* i 1741, tar Holberg opp temaer om likestilling mellom kjønnene. Holberg skrev *Moralske Tanker* i 1744, før utgivelsen av heltinnehistoriene i 1745.

3.2 Om verket

Verket jeg vil undersøke er *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*. Boken som inneholder en samling med parallellbiografier om kjente kvinner i historien, ble utgitt i København i 1745.

Holberg portretterer kvinnene parvis og skildrer deres dyder og laster, deres lederegenskaper og skjebne. Boken består av 22 biografier, fordelt på 11 par. Kvinneportrettene er hentet fra Skandinavia, England og Frankrike fra midten av 1300-tallet til slutten av 1600-tallet. Noen stammer også fra antikken, både fra Romerriket og Orienten.³⁵

Omtrent fire kapitler er viet til hver av parene i Holbergs bok; Et forord, etterfulgt av to biografier og til slutt en sammenlignende del. I den forbindelse vil jeg ta for meg biografiene til Sigbrit Willoms (d. 1531) som var rådgiver i finanser for Kong Christian II av Danmark og Chiossa (ca. 1590 – 1651) som var gift med Ahmed I og ble den mektigste kvinnen i det Ottomanske rike.

Teksten jeg vil referere fra er en nettgave av Holbergs *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*, fra 1745, Tomus I. Teksten hentes i Holbergsskrifter.dk/holberg.³⁶ På tittelbladet står det «Trykt paa Autors

---

³⁵ Eriksen og Rønning, Kap. V «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinnelig liv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier» I Eriksen, Krefting og Rønning, *Eksempels makt: Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, 121

³⁶ Holbergsskrifter.dk/holberg-public/view/?docId=Heltindehist%2FHeltindehistorier-tome1.page%toc.depth=1&brand=&chunk.id=volchap4&toc.id=volchap4

Bekostning udi H. K. Majest. og Univ. Bogtrykkerie af Johan Jørgen Høpffner». Det er påført «Imprimatur, J. P. Anchersen. D.», som viser at verket er gått gjennom sensuren i Danmark. I nettutgaven av *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*, 1745, begynner kapitlet «Sigbrit og Chiossa Forberedelse» på side 261 i Tomus I. Kapitlet «Sigbrit» finnes fra side 279. Kapitlet om «Chiossa eller Kiosem, Tyrkisk Sultaninde», er fra side 299 og utover. Kapitlet «Sammenligning» begynner på side 316.³⁷

3.3 Holbergforskningen

Før jeg presenterer verket, vil jeg kort drøfte det som hittil er gjort i forskningen rundt Ludvig Holbergs holdninger til kvinner. Ut fra en slik tilnærming vil jeg forsøke å artikulere hva mitt bidrag kan være i den forbindelse. I boken *Norsk likestillingshistorie 1814-2013* av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg Owesen, skriver Ingeborg Owesen følgende: «En av de aller første som offentlig forsvaret kvinner i Danmark-Norge, er Ludvig Holberg. Holberg var en mann av sin tid, opplysningstenker og kritisk til vanetenkning og konvensjoner, også kjønnshierarki».³⁸ Sitatet er hentet fra bokens andre kapittel og omtalt i Salongen.

Nettidsskrift for filosofi og idéhistorie i en artikkel «Norges første feminist. Ludvig Holberg i likestillingens historie». Her diskuteres det om Holberg kan kalles feminist. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 6 i analysen av teksten.

I artikkelen «Kvinnesyn på 1700-tallet» (2015) skriver Hilde Sandvik, at i opplysningstiden ble det argumentert for at kvinner var fornuftsvesener på lik linje med menn og at de burde få adgang til lærdom og myndighet.³⁹ I *Zille Hans Dotters Gynaicologia* eller *Forsvars Skrif,t for Qvinde-Kjønnen* (1722) fremholdte Ludvig Holberg det synet at kvinner var fornuftsvesener som burde få glede av kunnskap. Han lot Zille konstatere retorisk at «hvis mere oss betroet var, vi mer kunne utrette».⁴⁰ Sandvik mener at det er grunn til å tro at Holberg stod inne for at kvinner burde få utdanning og myndighet, selv om det har vært diskutert om verket egentlig bør leses ironisk. Ifølge Sandvik hevdet Holberg dette synet både i historiske og juridiske fagbøker. Holberg skriver sitt moralske historieverk om både helter og heltinner i *Adskillige store Helte og berømmelige Mænds sammenlignede Historier* (1739)

---

³⁷ [Holbergsskrifter.dk/holberg-public/view/?docl=Heltindehist%2FHeltindehistorier-tome1.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=volchap4&toc.id=volchap4](http://holbergsskrifter.dk/holberg-public/view/?docl=Heltindehist%2FHeltindehistorier-tome1.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=volchap4&toc.id=volchap4)

³⁸ Sitatet er fra *Norsk likestillingshistorie 1814-2013*, kapittel 2, referert i artikkelen «Norges første feminist. Ludvig Holberg i likestillingens historie». *Salongen: Nettidsskrift for filosofi og idéhistorie*. 11. 06. 2013, s. 1-7

³⁹ Hilde Sandvik, «Kvinnesyn på 1700-tallet». *FORTID: Studentenes historietidsskrift*, 19.01.2015, 1-8

⁴⁰ Sandvik, «Kvinnesyn på 1700-tallet». *FORTID: Studentenes historietidsskrift*, 19.01.2015, 1-8

og *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier* (1745). Som naturretsjurist spurte Holberg i *Innledning til naturretten* (1716) om det ikke strider mot all fornuft at kvinner kunne overlates myndighet til å styre hele riker, mens borgerlige lover ikke betrodde dem noen myndighet.⁴¹

I boken *Opplysningstidens kvinner*, skriver Elisabeth Aasen om Holberg i «Ludvig Holberg – en forløper for opplysningstiden».⁴² Her skriver hun at når det gjelder holdningen til kvinner, representerer Holberg noe av det mest positive ved opplysningstiden. Hun viser til *Peder Paars* der Holberg plasserer kvinner med vett og forstand i viktige stillinger, på tvers av klasseskiller. Aasen påpeker at teksten ble oppfattet som samfunnskritikk, tross for at handlingen er lagt på 1600-tallet, og den kan således betraktes som innledning til opplysningstiden i Danmark-Norge. Aasen mener at Holbergs kritiske holdning til fordommer og uvitenhet hos øvrighetspersoner, styrker synet på han som foregangsmann for opplysningstiden. Videre hevder hun at Holberg var langt forut sin tid når det gjelder holdning til kvinner.⁴³ Om heltinnehistoriene, skriver Aasen, at Holberg her presenterer kvinner i ulike posisjoner gjennom historien. Holberg glorifiserer ikke, selv om de er handlekraftige og begavede. Hans heltinner er langt fra ubetinget gode mennesker, tross deres klare forstand, hevder Aasen.⁴⁴

Kristoffer Schmidt utdyper Holbergs syn på kvinnene i heltinnehistoriene i artikkelen «Heroes and Heroines: the lives of men and women» i Knud Haakonssens and Sebastian Olden-Jørgensen, *Ludvig Holberg (1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*.⁴⁵ Han mener at når forskere har undersøkt Holbergs verker, er det bare på bakgrunn av de kjente verkene. Heltinneboken har fått lite oppmerksomhet. Han skriver at Holberg på dette tidspunkt i sitt forfatterskap var interessert i moralske aspekter ved kvinnenes liv. Dette var i motsetning til Holbergs heltehistorier fra 1739, hevder Schmidt, der han mener at fokuset var mer rettet mot heltenes liv. Schmidt bemerker mangelen på heltinner i forhold til berømte kvinner i heltinneboken. Han mener at en av grunnene til mangel på

---

⁴¹ Sandvik, «Kvinnesyn på 1700-tallet», *FORTID: Studentenes historietidsskrift*, 19.01.2015, 1-8

⁴² Elisabeth Aasen, *Opplysningstidens kvinner*. Oslo: Pax Forlag A/S, 2010.

⁴³ Aasen, *Opplysningstidens kvinner*, 23,24

⁴⁴ Aasen, *Opplysningstidens kvinner*, 23

⁴⁵ Kristoffer Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women». I *Ludvig Holberg (1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, edited by Knud Haakonssen and Sebastian Olden-Jørgensen. New York: Routledge, 2017, 98

forskning på heltinnehistoriene, er at mange av kvinnene som Holberg portretterer blir gjenstand for skarp kritikk.⁴⁶

I boken til Anne Eriksen, Ellen Krefting og Anne Birgitte Rønning (red). *Eksemplets makt. Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, i Eriksens og Rønnings kapittel V, «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier», blir det foretatt en nærmere analyse av heltinnehistoriene og tenkningen om kjønn som kommer til uttrykk i verket.⁴⁷ Om forskningen på Ludvig Holberg, skriver Eriksen og Rønning at tekstgrunlaget hittil for analysene av Holbergs kvinnesyn har vært de kjente verk som for eksempel *Zille Hans dotters Gynaicologia eller Forsvars Skrift for Qvinde-Kiønnet* fra 1722 og *Nils Klims underjordiske reise* fra 1741, samt på bakgrunn av de mange myndige og rådsnare kvinneskikkelsene i Holbergs komedier. I Kap. V «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier» skriver Eriksen og Rønning: «Verket med de historiske kvinneskikkelsene har derimot vært viet lite oppmerksomhet utover det faktum at det ble skrevet og utgitt, og har i enda mindre grad vært gjort til gjenstand for nærlesning».⁴⁸

Mitt bidrag i denne oppgaven er å nærlese Holbergs kvinneportretter av Sigbrit og Chiossa i heltinnehistoriene. Jeg vil undersøke Holbergs kvinnesyn på bakgrunn av disse to parallellbiografiene. Jeg vil gjøre denne undersøkelsen i lys av dydsetikken i Skandinavia på 1700-tallet.

3.4 Presentasjon av teksten om Sigbrit og Chiossa

I det følgende vil jeg presentere kvinnene i kapitlene «Sigbrit» og «Chiossa». Deretter vil jeg presentere Holbergs holdninger i kapitlet «Forberedelse». Til slutt vil jeg presentere kapitlet «Sammenligninger» der Holberg foretar en oppsummerende sammenligning mellom kvinnene.

I biografien om «Sigbrit» portretterer Holberg en nederlandsk kvinne som oppnådde stor makt i Danmark under regjeringstiden til Kong Christian II. Holberg forteller hvordan

---

⁴⁶ Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women», 110

⁴⁷ Eriksen og Rønning, Kap. V «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier». I Eriksen, Krefting og Rønning, *Eksemplets makt: Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, 116

⁴⁸ Eriksen og Rønning, Kap. V «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier». I Eriksen, Krefting og Rønning, *Eksemplets makt: Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken og til i dag*, 115

Sigbrit (d. 1531) som var en enkel kro-kone, kom i kontakt med Christian II, mens han ennå var prins og stattholder i Norge. Hun hadde en vakker datter, Dyveke, som prinsen falt for i 1507 i Bergen.⁴⁹ Da Christian II ble kalt tilbake til Danmark, fulgte Sigbrit og Dyveke med. Kong Christian II giftet seg i 1515 med Isabella av Burgund, søster til Keiser Karl V. I 1517 ble Dyveke syk og døde.⁵⁰ Sigbrit hadde på den tiden fått mye makt og ble rådgiver for Christian II. Kongen regjerte over Danmark-Norge fra 1513 til 1523 og i tillegg ble han Konge over Sverige fra 1520-1523. Sigbrit fikk ansvar for Toll- og Finans- og Myntvesen i Danmark-Norge.

I biografien om Chiossa portretterer Holberg en kvinne som ble den mektigste kvinne i Ottomansk historie. Chiossa (1590- 1651) var en modig kvinne som stod opp og talte for soldater i krig.⁵¹ Chiossa var gift med Sultan Achmed I, som regjerte fra 1603-1617. Hun styrte gjennom sine barn og barnebarn. Chiossa var tsjerkesser og ble bragt til hoffet til Sultan Achmed I i Istanbul i Tyrkia som slavinne da hun var 15 år. Da hennes sønnesønn Mehmed kom på tronen, ble Chiossa som 80 åring erklært «regentinde».⁵²

I kapitlet «Forberedelse» omtaler opplysningsmannen Ludvig Holberg de allmenne prinsipper han fremmer og sine holdninger til dyder og laster. Hverken Sigbrit eller Chiossa er nevnt ved navn i dette kapitlet. Han hyller fornuftens gaver og verdien av livserfaring. Den sunne fornuft viser at det er nødvendige med god oppdragelse, skriver Holberg. Han hevder samtidig at naturlige egenskaper og begavelser, står over det en oppdragelse kan utrette. Holberg fremhever viktigheten av undervisning og mener at når naturlige evner finpusses gjennom undervisning, kan man bli nyttige samfunnsborgere.⁵³ Holberg skriver i Sigbrit og Chiossa «Forberedelse»:

Jeg haver viset af adskillige store Mænds Exempler, at den store Fuldkommenhed, som er funden hos dem, alleene haver kundet tilskrives deres naturlige og medfødde Egenskaber: men tilstaar derhos, at hvis Lærdom og information havde dermed coopereret, de havde naaet end større Fuldkommenhed.⁵⁴

---

⁴⁹ Holbergsskrifter/dk.holberg-public/view/?docl=Heltindehist%2FHeltindehistorier-tome1.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=volchap4&toc.id=volchap4, kapittel «Sigbrit», 280

⁵⁰ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 283

⁵¹ Holbergsskrifter/dk.holbergpublic/view/?docl=Heltindehist%2FHeltindehistoriertome1.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=volchap4&toc.id=volchap4, kapittel «Chiossa eller Kioseme, Tyrkisk Sultaninde», 299

⁵² Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa eller Kioseme», 303

⁵³ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit og Chiossa. Forberedelse», 262

⁵⁴ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit og Chiossa. Forberedelse», 275, 276

Holberg hevder at store medfødte evner bør settes høyt. Han mener likevel at undervisning kan være nyttig og henviser til eksempler han fremla i *Adskillige store Helte og berømmelige Mænds sammenlignede Historier* av 1739. Han hevder at viktige og offentlige saker kan behandles med suksess, på bakgrunn av at de som avgjør innehadde naturlige gaver og egenskaper.

I analysen vil jeg vise hvordan Holberg tilla Sigbrit og Chiossa mange medfødte evner og naturlige gaver og eksemplene han bruker for å vise dette. Det var egenskaper som førte dem opp på samfunnsstigen, ifølge Holberg. Begge fikk stor makt på sine eldre dager. Han referer i den forbindelse til en kjent fabelen om eldre kjerringer, som på slutten av fortellingen fikk nytteverdi likevel. Leseren kan assosiere denne fabelen med Sigbrit og Chiossa, som ble til nytte på sine eldre dager. En kan undre seg på om Holberg benytter seg av ironi her, men dette vil jeg undersøke nærmere i kapittel 6.⁵⁵

I det avsluttende kapitlet «Sammenligning» kommer Holberg frem til likheter og forskjeller mellom kvinnene. Holberg jamfører kvinnenes dyder og laster på følgende vis; Han forteller om bakgrunnen for at han i parallellbiografien har satt sammen disse to kvinnene. Han påpeker at kvinnene er like av fødsel, medfødte egenskaper, handlinger og skjebne. Begge ervervet seg myndighet og anerkjennelse ved sin usedvanlige forstand og naturlige gaver, ifølge Holberg.⁵⁶ Begge hadde egenskaper som skjønnsomhet og dyktighet. Sigbrit styrte under en konge, mens Chiossa regjerte under fire sultaner. Begge kvinnene regjerte, imidlertid, hardt og nådeløst og fikk av den grunn mange fiender. Dette førte til deres fall.⁵⁷

3.5 «Efter Plutarchi Maade»

Et uttalt forbilde for Holberg er Plutark, noe tittelen på verket også tilsier. Plutark er en gresk filosof og historiker som levde ca. 45-120 e. kr. Han var den mest innflytelsesrike forfatter i gresk-romersk tid. Plutarks *Livsskildringer med sammenligning*, (ca. år 100 e. Kr.), ble helt frem til 1800-tallet brukt som lærebok i rett liv og moral for Europas eliter. Tekstformen er i anekdoter og skildringer. Biografiene settes opp parvis og livet til berømte

---

⁵⁵ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit og Chiossa. Forberedelse», 276

⁵⁶ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

⁵⁷ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

personer settes opp mot hverandre.⁵⁸ Den greske filosof og historiker Plutark ville i *Livsskildringer med sammenligning* vise at grekere var mer enn filosofer, diktere og vitenskapsmenn. De var også hærførere, lovgivere og politikere som kunne måle seg med Romas helter. Plutark vurderer og sammenligner med vekt på heltenes storhet, dyktighet og godhet⁵⁹

Holberg's heltinnehistorier er, ifølge litteraturhistorikeren Francis Bull i *Ludvig Holberg som historiker*, (1913), anlagt som et moraliserende, folkelig underholdningsskrift.⁶⁰ I sin bok kommenterer Bull at Plutarks persongalleri er mer systematisk satt opp enn Holbergs oppstillinger. Han viser til Plutarks parvise valg av en greker og en romer fra en viss tidsepoke, antikken. Det er bare to av Plutarks helter, Sulla og Cæsar, som Holberg tar med som eksempler i sine heltehistorier fra 1739, opplyser Bull. I heltinnehistoriene har Holberg, til forskjell fra Plutark, satt opp kvinner fra mange forskjellige tidsepoker og fra de forskjellige land opp mot hverandre, påpeker Bull.⁶¹

Som eksempel på hva slags lederskikkelser Plutark portretterer i *Livsskildringer med sammenligning*, kan nevnes grekeren Pyrrhos (319-272 f. Kr.) og romeren Gaius Marius (157-86 f. Kr.). Plutark fant flere likheter enn motsetninger mellom ledere for makteliten hos grekerne og makteliten hos romerne.⁶² Når det gjelder konteksten ved Plutarks verk, var motsetningene mellom grekere og romere et aktuelt tema. Grekerne så på romerne som barbarer. Motsetninger stod mellom riker i Orienten i øst og riker i Occidenten i vest. Vestens historie fikk sin betydning i kampene mellom blant annet persere og grekere og mellom parthere og Rom, hevdet Herodot.⁶³

Plutark åpner kapitlet om Alexander (356 f. Kr.-323 f. Kr.), i parallellbiografiene om Alexander og Cæsar, med å fortelle at han ikke kunnet få med seg alle detaljer i deres historier.⁶⁴ Det ser ut som om Plutark derfor har valgt ut de eksemplene han har ønsket for å portrettere lederne med, samtidig som han gjorde klart at han kunne valgt ut andre eksempler

---

⁵⁸ Kjetil Jacobsen, *Verdensborgerskapets idéhistorie I. Den vestlige tradisjonen*. «Antikken. Polis og Kosmopolis». Oslo: Unipub Forlag, 2012, 80

⁵⁹ Jacobsen, *Verdensborgerskapets idéhistorie I. Den vestlige tradisjonen*, «Antikken. Polis og Kosmopolis», 80

⁶⁰ Francis Bull, *Ludvig Holberg som historiker*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1913, 113

⁶¹ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, 114, 115

⁶² Plutarchos. *Livsskildringer med sammenligning*; <http://www.thorleifdahl.no/bok.html?tid=699>

⁶³ Mogens Trolle Larsen, «Europas lys». I *Europas opdagelse, historien om en idé*, redigert av Hans Boll-Johansen og Michael Harbsmeier, København: Chr. Ejlers Forlag, 1988, 36

⁶⁴ Plutarchos. *Livsskildringer*. Bind 3. Oversatt til norsk ved Henning Mørland. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1967, 165

for å illustrere deres egenskaper. Plutark poengterer at han skriver biografier, og at det ikke er det samme som å skrive historie.⁶⁵ En ser at Holberg følger Plutarks måte. Holberg velger ut eksempler han ønsker å bruke, siden det her er mange egenskaper som er ukjente. Holberg er også, som Plutark, mer opptatt av moraliseringen i heltinnehistoriene enn historikken.

Francis Bull viser i sin bok, *Ludvig Holberg som historiker*, til de humanistiske forbildene Petrarca som skrev *De viris illustribus* og Boccaccio som skrev *De mulieribus claris*. Han skriver at disse to humanistene la stor vekt på det novellistiske i stoffet og at moralske tendenser kom til syne. De hadde antikke forfattere som Sveton som forbilde, mener Bull. For Holberg er hovedsaken å moralisere og tar derfor etter Plutarks mønster, skriver Bull videre.⁶⁶

Når det gjelder bruk av Plutark som sjangertradisjon, skriver Marianne Pade i *The Reception of Plutarch's Lives in Fifteenth-Century Italia* at Plutark var ukjent i Vest-Europa gjennom middelalderen.⁶⁷ Først da renessansehumanistene fattet interesse for det greske språk, ble Plutark oversatt til latin. Da ble Plutark et stort forbilde for senere forfattere.⁶⁸

Systemet med at biografiene er ordnet parvis og hvert par innledes med forberedelse og avsluttes med sammenligning, er vesentlig hentet fra Plutark. Plutark selv har med et kapittel om sammenligninger, mens Holberg har med både med et kapittel om forberedelser og sammenligninger.⁶⁹

Bull mener at Holbergs sammenligninger sjelden byr på noe nytt. Han samler opp og gjentar opplysningene han har gitt i biografien. Holberg søker å belyse det moralske paradoks eller de tanker og idéer han har lagt frem i forberedelsedelen.⁷⁰

---

⁶⁵ Plutarchos, *Livsskildringer*, Bind 3, 1967, 165

⁶⁶ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, 114

⁶⁷ Marianne Pade, Part I, Text 2. «The revival of interest in Plutarch in the Latin West». I *The Reception of Plutarch's Lives in Fifteenth-Century Italy*. Volume 1». Chicago: The University of Chicago Press, 2007.

⁶⁸ Pade, *The Reception of Plutarch's Lives in Fifteenth-Century Italia*. Volume 1, Part 1. Text 2. «The revival of interest in Plutarch in the Latin West».

⁶⁹ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, 114

⁷⁰ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, 114, 115

4 Presentasjon av sjanger for verket

4.1 Sjanger etter Giovanni Boccaccio

Hvorfor har Holberg valgt å skrive denne sjangeren med parallelle kvinnebiografier? Vil han vise sine humanistiske ferdigheter? Vil han kommentere noe om samtiden? Ville han som professor i København vise at han kunne sin klassiske historie?

I dette kapittel skal en annen kunnskapstradisjon Holbergs kvinneportretter står i gjeld til presenteres. Det er sjangeren som begynte med den italienske humanisten og forfatteren Giovanni Boccaccio (1313-1375). Boccaccio skrev sin biografisamling om berømte sekulære kvinner, *De mulieribus claris*, i årene 1361-1375. Forbildet var Francesco Petrarca som et par tiår tidligere hadde skrevet *De viris illustribus* (i 1337). Ifølge Stephen D. Kolsky i *The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's De mulieribus claris*, ble Boccaccio's verk *De mulieribus claris* sett på som inspirasjonskilde for en ny type sekulariserte samlinger av biografier om berømte kvinner.⁷¹

Det er gjort mye forskning på resepsjonen av Boccaccio og Petrarca. I tradisjonen fra Boccaccio oppstod det en debatt om synet på kvinner, *la querelle des femmes*. Det er mange studier som har tatt for seg denne debatten. En av disse studiene er gjort av Kolsky i *The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's De mulieribus claris*. Han har undersøkt hvordan Boccaccios skjulte misogyni og idealisering av det maskuline ble imøtegått av kvinnelige forfattere som Christine de Pisan.⁷² En annen viktig studie i denne forbindelse er Virginia Cox, *Women's Writing in Italy 1400-1650*. Cox skriver om intellektuelle kvinner og kvinner ved hoffet som modeller og ikoner.⁷³

Boccacios *De mulieribus claris* er den grunnleggende teksten man har i denne sjangeren. Sjangeren med berømte sekulære kvinnebiografier kom til å vare i over 300 år. Fra det 16. århundre var *De mulieribus claris*, trykket både på latin og vanlig folkelig språk og ble en innfallsvinkel når kvinners rolle i samfunnet ble diskutert. *De mulieribus claris* er en fundamental viktig tekst i synet på kvinner i moderne tid, mener Kolsky.⁷⁴

---

⁷¹ Stephen D. Kolsky, *The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's De mulieribus claris*. New York: Peter Lang, 2003, 3

⁷² Kolsky, *The Genealogy of Women*, 7

⁷³ Virginia Cox, *Women's Writing in Italy 1400-1650*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2008.

⁷⁴ Kolsky, *The Genealogy of Women*, 1

Boccaccio har i verket samlet biografier til over 100 kvinner, hvorav de fleste er fra gresk-romersk tid. Av de 106 berømte kvinnene tilhører kun 6 av dem Boccaccios samtid.⁷⁵ Ifølge Pamela Joseph Benson i *The Invention of the Renaissance Woman* mikser Boccaccio sammen alle typer kvinner.⁷⁶ Kvinnene han portretterer er alt fra vanlige heltinnefigurer og regjerende dronninger til forfulgte kvinner eller mytiske kvinner.⁷⁷

Humanisten Boccaccios kommer til syne ved hans gjenopptagelse av den klassiske antikke arv med Homer og gresk kultur generelt.⁷⁸ Sekulære biografier om berømte personer kom til å bli en populær humanistisk sjanger, og Holbergs kvinneportretter kan sies å tilhøre denne tradisjonen.

4.2 *La querelle des femmes*.

Jeg vil kort nevne hva denne diskusjonen handlet om. Christine de Pisan (1364-ca.1430) skrev *Boken om Damenes by* (1405) som et svar på Boccaccios verk.⁷⁹ Hun reagerte på måten Boccaccio omtalte kvinnene på. Flere av de samme kvinner i Boccaccios verk *De mulieribus claris*, blir løftet frem i nytt lys av Christine de Pisan i *Boken om Damenes By*.

Tradisjon som startet med Giovanni Boccaccio og Christine de Pisan, ble kalt *vies de femmes illustres* og varte i flere hundre år. Dette er en samling av skildringer av kjente kvinners liv, delt inn i tre kategorier. Det var kvinner blant eliten som i kraft av sin posisjon også besitter de fremste dyder og kvinner som fremhever kristne dyder og har helgenbiografier som forbilder, samt lærde kvinner.⁸⁰

I etterordet i *Boken om Damenes by* skriver Jan Dietrichson at Christine de Pisan ga kvinner veiledning og råd om rett levesett. Dette gjaldt både adelige, høyborgerlige kvinner og de som stod lavere på rangstige enn henne selv, poengterer Dietrichson. Hun tilbakeviser samtidens påstander fra menn om at kvinner var lettsindige, upålitelige og svake og uegnet for studier, vitenskap, politikk og lederskap.⁸¹ I boken setter De Pisan kvinnene opp som

---

⁷⁵ Kolsky, *The Genealogy of Women*, 21,22

⁷⁶ Pamela Joseph Benson, *The Invention of the Renaissance Woman*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1992, 9

⁷⁷ Benson, *The Invention of Renaissance Woman*, 9

⁷⁸ Kolsky, *The Genealogy of Women*, 39

⁷⁹ Christine de Pisan, *Boken om Damenes by*. Oversatt og med etterord av Jan Dietrichson. Oslo: Vidarforlaget AS, 2013.

⁸⁰ Eriksen og Rønning, Kapittel V. «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier». I Eriksen, Krefting og Rønning (red.), *Eksemplets makt*, 120

⁸¹ De Pisan, «Etterord» i *Boken om Damenes by*. Oversatt og med etterord av Jan Dietrichson, 374, 375

eksempler på kraft, intelligens og oppfinnsomhet. Hun har hentet kvinneportretter fra Boccaccio, Petrarca og fra Plutark, samt Bibelen. Dietrichson skriver at det finnes eksempler på misogyni i Boccaccios egne tekster, for eksempel i *Dekamerone*.⁸²

Ifølge Prudence Allen i *The Concept of Woman. The Early Humanist Reformation 1250-1500*, var det Christine de Pizan som gjorde Boccaccios verk *De mulieribus claris* kjent i Frankrike.⁸³ Dette gjorde hun gjennom omfattende oversettelse og parafrasering av Boccaccios idéer i *Boken om Damenes by*. Boccaccios navn blir nevnt mange steder i hennes bok som vitne til hennes egne påstander, samtidig som hun korrigerer hans syn på kvinner og deres kapasitet, skriver Allen.⁸⁴

I *The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's De mulieribus claris*, skriver Stephen Kolsky om debatten om Boccaccio skulle ha skjult misogyni i forhold til kvinnene han skriver om. De Pisan har korrigert hans perspektiver på kvinnene. Kolsky mener at det har fremkommet en fornyet interesse for dette, med et todelt syn. Boccaccios verk på den ene siden er generelt oppfattet negativt og Christine de Pisans *Damenes By* på den andre siden er oppfattet som en feministisk tekst som undergraver det maskuline hierarki og system.⁸⁵

Kolsky skriver at det er vanskelig med en samtidig sammenligning av verkene og at debatten er overdrevet. Disse to verkene er mer komplekse enn at Christine de Pisan kan beskrives som feminist og Boccaccio som misogyn. Han mener at konteksten mellom dem altfor ofte er ignorert. Det er 40 års forskjell på konteksten rundt disse tekstene. De Pisan var utelukkende tilknyttet det franske hoff, mens Boccaccio hadde tilknytning til både hoffet og samfunnet ellers, hevder Kolsky.⁸⁶ Denne påstanden mener jeg at ikke kan stemme, da en allerede i det første kapitlet i *Boken om Damenes by* kan lese at Christine de Pisan hadde nær kontakt med kvinner fra alle forskjellige samfunnsklasser om deres erfaring med menns nedvurdering av kvinner. De Pisan skriver: «Jeg tenkte også på de mange kvinnene jeg har vært sammen med, - like mye prinsesser og damer av høy rang som kvinner av midlere og lavere klasse, - som elskverdig hadde betrodd meg sine private og intime tanker;».⁸⁷ Det er

---

⁸² De Pisan, *Boken om Damenes by*. Oversatt og med etterord av Jan Dietrichson, 379, 380

⁸³ Sister Prudence Allen, *The Concept of Woman: The Early Humanist Reformation 1250-1500*. Volume II. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002, 563

⁸⁴ Sister Prudence Allen, *The Concept of Woman: The Early Humanist Reformation 1250-1500*. Volume II. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002, 563

⁸⁵ Stephen Kolsky. *The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's De mulieribus claris*, 7, 8

⁸⁶ Kolsky. *The Genealogy of Women*, 7, 8

⁸⁷ De Pisan, *Boken om Damenes by*, 12

menns negative holdninger til kvinner, både i muntlig tale og i skriftlig form, som Christine de Pisan reagerer på.⁸⁸

De Pisan reagerer på Boccaccios beskrivelser av intelligente kvinner. Om den begavede romerinnen Proba skriver han: «Sannelig var det forbløffende at en kvinnehjerne hadde tenkt ut et så høyverdig prosjekt» hevder Boccaccio, «men det var enda mer forbløffende at hun satte det i verk», fortsetter han.⁸⁹

Virginia Cox skriver i «The «Learned Lady» in Theory: Models of Gender Conduct and Their Contexts» i sin bok *Women's writing in Italy, 1400-1650* at den intellektuelle sekulære kvinneskikkelsen i renessansen, hovedsakelig er en humanistisk konstruksjon.⁹⁰ De første sekulære kvinnene som fremstod som forfattere kom sent på 1400-tallet. Disse var inspirert av Petrarca forfatterskap. Temaene for tekstene var kvinners utdanning. Både Boccaccio og Petrarca brevskreiv med kvinner i høye posisjoner.⁹¹ Kvinner ved hoffet og kvinner fra regjerende dynastier, bød på særlige problemer i forhold til tolkningen av femininitet, mener Virginia Cox. På denne tiden var kjønnsforskjellene bestemt etter skolastisk modell som stammet fra Aristoteles. Det skolastiske synet anså kvinner som underlegen menn og tiltenkt politisk underordning. Menn var av naturen laget for å styre gjennom sine fysiske styrke og fornuft. Kvinners mentale og fysiske svakheter, gjorde at hun måtte innta en underordnet rolle.⁹² Denne modellen viste to forskjellige adferdsmønstre. Det maskuline dydene var å vise lederskap, dristighet og taleførhet, i motsetning til kvinnelige dyder som var passivitet, stillferdighet og lydighet. Ved hoffet ble det store forskjeller på det skolastiske synet og realitetene ved hoffet. Dette misforholdet mellom kjønnsrollene kan ha bidratt til en tidlig motivasjon for humanistene til å revurdere den kvinnelige rollemodellen etter skolastikkens system.⁹³

---

⁸⁸ De Pisan, *Boken om Damenes by*, 11,12

⁸⁹ De Pisan, *Boken om Damenes by*, 96

⁹⁰ Virginia Cox. «The «Learned Lady» in Theory: Models of Gender Conduct and their Contexts» in *Women's Writing in Italy 1400-1650*, 17

⁹¹ Cox, *Women's Writing in Italy 1400-1650*, 19

⁹² Cox, *Women's Writing in Italy, 1400-1650*, 19, 20

⁹³ Cox, *Women's Writing in Italy, 1400-1650*, 20, 21

5 Presentasjon av samtidskontekst for verket

5.1 Holbergs syn på dyder

Jeg vil i det følgende se på Holbergs syn på dyder og hva det tidligere er skrevet om dette. I drøftelsen vil jeg undersøke hvordan Holberg presenterer dyder og laster hos kvinnene. Deretter vil jeg se på hvordan dyder blir presentert i Skandinavia på Holbergs tid. I drøftelsen i kapittel 6, vil jeg så analysere hvordan Holbergs forståelse av dyder bryter, eventuelt er i overenstemmelse med hans samtid.

«Hva er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap?» åpner idéhistoriker Reidar Myhre i sin bok *Holbergs pedagogiske idéer* med.⁹⁴ Han tar for seg Holbergs verk *Moralske Tanker*, som ble utgitt i København i 1744.⁹⁵ I forberedelsen til *Moralske Tanker*, skriver Holberg om sitt forfatterskap, og der forklarer han at gjennom dette forfatterskapet har han forsøkt å moralisere på adskillige måter.⁹⁶

Myhre mener at det var særlig i historieskrivningen at Holbergs moralfilosofiske perspektiver kommer til syne. Dette gjaldt særlige populærhistoriske verk som *Adskillige store heltes og berømmelige Mænds, sær Orientaliske og Indianske sammenlignede Historier og Bedrifter, efter Plutarchi Maade, utgitt i 1739*.

I følge Myhre, skriver Holberg selv om dette verket at «Skriftet heller er moralsk end historisk».⁹⁷ Det er innlysende at det moralfilosofiske formål er tydelig i skrifter som *Nils Klims reise til den underjordiske verden*, *Moralske Tanker*, *Epistler* og *Moralske Fabler*. Holberg selv har uttalt om *Nils Klims reise til den underjordiske verden*, at «heele Historie er af ringe betydning, saasom den er ikkun som en Convolut om moralske Lærdomme og Betragtninger».⁹⁸ Som Myhre påpeker, befatter *Moralske Tanker* seg med «et heelt moralsk Systema».⁹⁹

Ludvig Holberg skal ha lagt vekt på det moralske aspekt ikke bare i forbindelse med sitt forfatterskap, men også i sin egen livsførsel. I sin selvbiografi, *3. dje levnetsbrev* fra 1743,

---

⁹⁴ Reidar Myhre, *Holbergs pedagogiske idéer*. Oslo: Fabritius & Sønner Forlag, 1969.

⁹⁵ Ludvig Holberg, *Moralske Tanker*, København, 1744. Holbergsskrifter.dk/holberg-public/view?docId=Moralske Tanker

⁹⁶ Reidar Myhre, *Holbergs pedagogiske idéer*, Kapittel 1 «Hva er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap?», 22

⁹⁷ Myhre, *Holbergs pedagogiske idéer*, Kapittel 1 «Hva er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap?», 22,23

⁹⁸ Myhre, *Holbergs pedagogiske idéer*, Kapittel 1 «Hva er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap?», 23

⁹⁹ Myhre, *Holbergs pedagogiske idéer*, Kapittel 1 «Hva er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap?», 23

skriver Holberg at han gleder seg over om mener at han har oppfylt sin gode borgerplikt.¹⁰⁰ Myhre mener at denne uttalelsen er tungtveiende for å peke på noe karakteristisk ved Holbergs personlighet med en utpreget sosial tankegang.¹⁰¹

Myhre oppsummerer det som synes å være grunnmotivet i Holbergs forfatterskap, nemlig en indre formdrift, en glede over å produsere, litterær teft og personlig ærgjerrighet. Verkene Holberg skrev sent i livet var preget av tydelig moraliserende tendenser. Myhre hevder at det ikke nødvendigvis bare var fordi han kunne ønske å komme til klarhet over mange problemer, men også fordi han var en opplysningstenker som ønsket å belære sitt folk og undervise dem i fornuftige tanke- og levemåter. Han ville lære folk å kjenne seg selv og skjelne mellom skinn og virkelighet. En fellesnevner i Holbergs verk, er ifølge Myhre hans higen mot det rette og det sanne og mot personlig sannhet. Ut fra denne tankegangen, skriver Myhre, at det er nærliggende å anta at ideen om den personlige sannhetstilegnelse, som representerte det innerste i hans dannelsesideal, ikke bare er et litterært fenomen, men har rot i Holbergs innerste overbevisning og hans ytre opplevelser. Dette hevder Myhre er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap.¹⁰²

I «Om Bedømmelse af Dyder» i *Moralske Tanker* skiller Holberg mellom verdslig kloke mennesker og det som kunne regnes som gode mennesker. Hvis folk utøver dyder med belønning i sikte, kan de heller kalles verdslige kloke enn gode. Holberg mener at de fleste gjør gode gjerninger for egennyttens og sine ambisjoners skyld. Han nevner et eksempel på dette. Det er en god gjerning å låne ut penger til folk som er i nød. Dette gjelder hvis man gjør det uten baktanker. Hvis man samtidig forlanger renter på lånet, blir dette en handel og et regnskap. Hvis rentene er veldig store, blir det til et «Aager».¹⁰³ Med «Aager» menes dyr rente, eller en urettferdig rentesats, ifølge Holberg-ordboken.¹⁰⁴

Holberg mener at det kan kalles en dyd å tjene sin neste og arbeide for det felles beste, når det drives av kjærlighet til medborgere og fedreland. Hvis man gjør dette for å få ros,

---

¹⁰⁰ Myhre, *Holbergs pedagogiske idéer*, Kapittel 1 «Hva er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap?», 23

¹⁰¹ Myhre, *Holbergs pedagogiske idéer*, Kapittel 1 «Hva er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap?», 23

¹⁰² Myhre, *Holbergs pedagogiske idéer*, Kapittel 1 «Hva er grunnmotivet i Holbergs forfatterskap?», 24

¹⁰³ Holberg, *Moralske Tanker*. «Om bedømmelse av dyder», Libr. 1 Epigramm. 117.

¹⁰⁴ <http://holbergordbog.dk/ordbog>

kaller Holberg det ambisjoner. Dersom denne gjerningen gjøres for å få makt, og myndighet, kalles det list og syndig hovmod.¹⁰⁵

Holberg påpeker at det ikke er lett å bedømme om dydene som utøves er ekte eller ikke. De fleste mennesker tar på seg en maske, mener Holberg, og den sitter på så lenge spillet varer. Når maskefallet kommer og alt legges for dagen, vil man kunne bedømme om det har vært ekte eller ikke. Selv om mange utfører dyder for å søke egen fordel, må vi ikke bli for mistenksomme om en gjerning er god eller ikke. Holberg advarer mot at man må ikke skjære alle over en kam, selv om man har dårlig erfaring med det. Holberg gir håp for at det finnes mennesker, selv om det ikke er mange, som utøver dyder og gode gjerninger uten tanke på fordeler eller belønning. Holberg mener at de som kan kalles gode mennesker er de som gjør gode gjerninger fordi de anser det som en plikt, samt utøver dyder for dyden egen skyld. Holberg hevder han kan legge frem eksempler fra historien på slike mennesker. Hvis man utøver dyd for å erverve seg godt navn og rykte, hører man også under denne kategorien godt menneske. Dette gjelder ikke hvis man utøver en dyd ut fra forfengelig ære.

Holberg skiller mellom en «god mann» og en som kan kalles «helt». En god mann utfører dyder uten verdslig fordel og forfengelig ære. Helten, derimot, utfører dyder i fare for egen skade og fortred. Dette er veldig sjeldent, mener Holberg. Han gir eksempler på helter i historien som ofret frihet, liv og lemmer. Eksempler på dette finnes det enda flere av i kirkehistorien, fremhever Holberg. Kristne martyrer kunne vise slike heroisme. Sokrates og Cato kunne også stå som bevis på heroiske dyder. Enhver som utfører dyd og gode gjerninger i fare for egen skade, kan og bør ansees som en helt, ifølge Holberg. Han mener at heroisk dyd må utføres med skjønnsomhet, slik at det ikke går over til en last. Et eksempel er hvis man tilbyr seg å duellere for en venn, og dermed setter sitt eget liv og sjel på spill. Holberg viser sin medmenneskelighet og samtidig sine moralfilosofiske kunnskaper.¹⁰⁶

5.2 Synet på dydsetikk i Skandinavia på 1700-tallet.

Cathrina Stenqvist og Marie Lindstedt Cronberg skriver i boken *Dygder och laster. Förmoderna perspektiv på tillvaron*, hvordan dydenes status endret seg på 1700-tallet. Dydene blir folkeliggjort og anvendes i oppbyggelseslitteratur. Dydene ble gjort til allmennytte for samfunnet. Det å handle ut fra samfunnsnytte ble ansett som dydig.

---

¹⁰⁵ Holberg, *Moralske Tanker*. «Om bedømmelse av dyder», Libr. 1, Epigramm. 117.

¹⁰⁶ Holberg, *Moralske Tanker*. «Om bedømmelse av dyder», Libr. 1, Epigramm. 117.

Det førmoderne synet på dyder var, ifølge forfatterne, knyttet til filosofiske retninger, som også hadde politiske implikasjoner. Dydslæren handlet om å oppfostre gode og rettskafne samfunnsborger. Idéen er at et samfunn bør ha et ideal for hvem vi vil være og for hvilke mål vi setter oss. I følge Stenqvist og Cronberg bygger dydsbegrepet på at vårt liv har ett *telos*, et formål, som vi utvikles og virkeliggjøres mot.¹⁰⁷ Begrepet «dyd» kommer av det greske begrepet *areté*. En dyd kan regnes som et moralsk ettertraktet karakterdrag hos et individ.¹⁰⁸

Stenqvist og Cronberg gir i boken, *Dygder och Laster. Førmoderna perspektiv på tillvaron*, en historisk innføring om dyder. Den systematiske læren om dydsetikk, går tilbake til antikkens filosofi. De klassiske dydene er mot, ærlighet, tålmodighet, måtehold, visdom, respekt for det hellige og rettferdighet. *Den nikomakiske etikk* av Aristoteles (384 – 322) regnes som den mest innflytelsesrike teksten vi har om dydsetikk. Platon (427-347), Aristoteles og stoikerne utviklet et system med fire kardinaldyder. Disse var rettferdighet, (*dikaiosyne*), mot, (*andreia*), visdom, (*sofia*), og måtehold, (*sofrosyne*). Den kristne filosofien tilføyde tre dyder til; tro, håp og kjærlighet.¹⁰⁹

Når det gjaldt spørsmålet om dyder og laster, diskuterte Pave Gregorius den Store (d. 604) på slutten av 500-tallet de syv hovedlastene som en kommentar til Jobs bok. Disse laster som ble diskutert var følgende. Forfengelighet, (*inanis gloria*), misunnelse, (*invidia*), vrede, (*ira*), sorg, (*tristitia*), gjerrighet, (*avaritia*), fråtseri, (*ventris ingluvies*) og vellyst, (*luxuria*). Roten til alle disse lastene, ble regnet som hovmod, (*superbia*). Hovmod tok etterhvert «forfengelighetens» plass. Disse lastene har spilt en stor rolle i vestens kultur og moraloppfatning.¹¹⁰ Læren om de syv hovedlastene kan spores gjennom hele den kristne middelalderen og tilbake til Evagrius Pontikos (d. 399) og klostervesenet i Egypt på slutten av 300-tallet. Et spørsmål som har vært stillet er hvordan Evagrius laster forholder seg til tidlig antikk tradisjon innen gresk-romersk filosofi. Et annet er hvordan lastene transformeres i en spesifikk kristen kontekst. Fra Aristoteles og Platons tid og fra stoikerne ser en ulike klassifiseringer av følelser og lidelser. Læren om lastene og sjelens lidelser, kan spores tilbake til Platons tid.

---

¹⁰⁷ Catharina Stenqvist og Marie Lindstedt Cronberg (red.). Kapittel 1. «Dygder og laster. Førmoderna perspektiv på tilvaron». I *Dygder och laster: Førmoderna perspektiv på tilvaron*. Lund: Nordic Academic Press, 2010, 7

¹⁰⁸ Stenqvist og Cronberg, *Dygder och laster: Førmoderna perspektiv på tilvaron*, 7.

¹⁰⁹ Stenqvist og Cronberg, *Dygder och laster: Førmoderna perspektiv på tilvaron*, 8

¹¹⁰ Stenqvist og Cronberg, *Dygder och laster: Førmoderna perspektiv på tilvaron*, 23.

På 1200-tallet forandret den katolske kirke ordningen med syn på syndene, som vi finner hos Pave Gregorius. Denne ordningen Pave Gregorius hadde, bygget på Evagrius katalogisering og utvalg av lidelse, igjen med røtter i Platon's lære. Etter dette ble tilknytningen til Platon hvisket ut. Det som står igjen fra Platon er hans utvalg av laster.¹¹¹

Når det gjelder Aristoteles dydsetikk i *Den nikomakiske etikk*, var denne preget av de greske staters idealer. Den øverste dyd var tapperhet. Her fulgte Aristoteles etter Platon, som hadde gitt krigerne den fremste plassen i idealstaten. Deretter kom måtehold. Denne dyden ble fremhevet av Platon, fordi krigerne skulle besinne seg når de hadde sine felles måltider. Storslagenhet ble verdsatt høyt av Platon. Rike personer kunne dermed vinne ære og anseelse med å bidra for eksempel til krigsflåten. Platon hadde satt måtehold høyt. Dermed kunne det forhindre at man higet etter andres embeter. Rettferdighet var satt opp som en dyd for de som skulle dømme. Dette gjaldt ikke for borgerne.¹¹² Det kan se ut som om Platon har en hensikt med å sette opp sine dyder i antikken. Disse hang nøye sammen med en hensiktsmessig oppførsel i idealstaten.

Aristoteles' dydsetikk ble anbefalt i konstitusjonene for både Uppsala og Lund helt frem til 1850-tallet. Aristoteles' dydsbegrep opplevde en høykonjunktur på 1700-tallet. Dette skjedde imidlertid ikke ved universitetene, der naturretten rådet og språket fremdeles var latin. Det skjedde ute i samfunnet, innenfor den moralske og politisk diskurs med moderne språk. Utenfor universitetene ble dyden et honnørord. Begrepet «dyd» forkom i moralsk oppbyggelseslitteratur med teologisk tilnærming og til bredere lag i sekulariserte tekster, innen litteratur og filosofi. I oppbyggelseslitteraturen ble gjerne dyd blandet sammen med plikt. Dyden fikk et mer politisk uttrykk som «medborgerdyd», som medførte et patriotisk engasjement for fedrelandet og staten. Når det gjaldt politiske dyder, var republikken Roma med den romerske medborgerdyden et større forbilde enn Aristoteles og Platons idealstat.¹¹³

Når det gjelder samtidskonteksten, finnes det mye forskning om dydsetikk i Skandinavia på 1600- og 1700-tallet. Her kan det nevnes Kristine Kolruds artikkel «The Gem and the Mirror of Heroic Virtue: Emanuele Tesauro and the Heroic at the Court of Savoy» i Stefano Fogelberg Rota og Andreas Helerstedt (eds.), *Shaping Heroic Virtue Studies in the Art and Politics of Supereminence in Europe and Scandinavia* (2015) der Emanuele Tesauro

---

¹¹¹ Stenqvist og Cronberg, *Dygder och laster: Förmoderna perspektiv på tilvaron*, 23,24

¹¹² Stenqvist og Cronberg, *Dygder och laster: Förmoderna perspektiv på tilvaron*, 194

¹¹³ Stenqvist og Cronberg, *Dygder och laster: Förmoderna perspektiv på tilvaron*, 203, 204

(1592-1675) skrev en panegyrikk om heroiske dyder ved hoffet i Savoy. En diamant og et speil stod som symbol for heroiske dyder hos hertuginne Marie Christine, som regjerte på vegne av sin sønn. Hun lovprises med ord om at diamanten er Kongen over alle edelstener, akkurat slik hertuginnen er diamanten over alle dronninger. Speilet stod som symbol på prins Maurizios' heroiske dyder og speilet reflekterte solen og dydene.¹¹⁴

Som ovenfor nevnt, forandret dydenes status seg på 1700-tallet. Dydene ble mer folkeliggjort og brukt i oppbyggelseslitteraturen. I denne undersøkelsen blir det aktuelt å bruke Sven Delblancs *Æra och Minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, der han lanserer idéen om dyders «demokratisering» på 1700-tallet.¹¹⁵ I følge Delblanc ble det gjort forsøk på å konstruere et system av sekularisert moral. Den individuelle ærgjerrigheten ble erstatning for det kristne handlingsmotiv.

Litteraturen engasjerte seg i oppbyggelsen av den sekulariserte moralen. Opplysningstidens forfattere ble oppildnet til å oppdra medborgere til bevissthet om dyder. Dette gjorde de ved å fremstille store personers handlinger og dermed sette det som et forbilde for medborgerne. Dette står i sentrum for Deblancs undersøkelse i hans bok *Æra och Minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*.¹¹⁶

Når det gjelder opplysningstidens filosofilære om ære, hadde det opphav i antikken. Greske og romerske diktere hadde debattert verdien av «ære». På 1700-tallet ble det ofte diskutert temaer om menneskenes æresbegrep. Har mennesker et spesielt fortrinn fremfor andre skapelser i naturen? I opplysningstiden fikk man et annet menneskesyn. Menneskene var en del av et stort univers. Nye oppdagelser og vitenskaper i opplysningstiden, førte til revurdering av gammel tenkemåte. I følge Delblanc, kan «Ære» oversettes med sosial anseelse. Tanken på å ha en god anseelse blant omgivelsene, var en rettesnor for å holde styr på gjennomsnittsmennesket. Delblanc fremlegger begrepet «ære» som et teologisk begrep. Innen adelen var æresbegrepet ansett som en medfødt følelse. Ærgjerrighet var en elitefølelse og et handlingsmotiv. Æren kunne være et sosialt belønningsmiddel. Man oppnådde ære, ved å utføre en spesiell handling.¹¹⁷

---

¹¹⁴Kristine Kolrud, «The Gem and the Mirror of Heroic Virtue: Emanuele Tesauro and the Heroic at the Court of Savoy». I *Shaping Heroic Virtue. Studies in the Art and Politics of Supereminence in Europe and Scandinavia*. Redigert av Stefano Fogelberg Rota and Andreas Hellestedt Boston: Brill, 2015, 71, 79

¹¹⁵Sven Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag, 1965, 114

¹¹⁶Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 9

¹¹⁷Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 11, 12,13

På 1700-tallet ble det en oppblomstring av dyder som kunne stå som ideal for borgere. Disse medborgerdydene hadde forbilde fra antikken. Sven Delblanc skriver i sitt verk *Æra och Minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur* om «ærens demokratisering».¹¹⁸ Delblanc lanserer idéen om at «ære» også ble en borgerlig dyd, ikke bare en medfødt dyd som adelen hadde. Fra Europa kom idealer i litteraturen som forherliget de antikke bonderepublikkenes dydige levesett. Landbruket skulle komme til heder og ære igjen, som en del av ærens demokratisering. Planer om patriotiske fester og seremonier til medborgernes moralske oppfostring var ikke uvanlig i Sverige på 1700-tallet, ifølge Delblanc.¹¹⁹ Forfattere engasjerte seg i opplysning for den sekulariserte moralen, der den individuelle ærgjerrigheten altså skulle være det nye handlingsmotivet for moralsk handling. Ved å sette frem eksempler fra store personers gjerninger, kunne dette være oppdragende for borgere i veiledning til ærefulle dyder.¹²⁰ Det hadde lenge være et tema i undervisningen for eliten i Europa å diskutere heroiske egenskaper og hvilke dyder som kunne regnes som mest heroiske. Menn av høy byrd hadde lenge diskutert hvor viktig det var å vise til gode eksempler på dyd for alle samfunnslag. Dette var det som ledet til «demokratisering» av dyder, ifølge Sven Delblanc. Store menns eksempler skulle kunne finnes i alle klasser i samfunnet. Store menn skulle gå foran som gode eksempler på ærefulle handlinger for borgerne.¹²¹

Det er dette Holberg gjør i sine heltinnehistorier. Han omtaler eksempler på dyder og laster som kvinnene utfører. Kvinnene står eksemplariske for handlinger til etterfølgelse eller advarsel for borgere i Holbergs heltinnehistorier.

---

¹¹⁸ Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 114

¹¹⁹ Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 114, 115

¹²⁰ Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 9

¹²¹ Jennie Nell, «The Enlightened Hero: Virtue, Magnanimitas and Glory in Panegyric Poetry on Gustavus III 1771-1792». I *Shaping Heroic Virtue. Studies in the Art and Politics of Supereminence in Europe and Scandinavia*, redigert av Stefano Fogelberg Rota og Andreas Hellerstedt. Boston: Brill, 2015, 186, 187

6 Analyse og drøfting

Jeg vil analysere teksten med henblikk på kvinnesynet den presenterer. Dette gjøres på bakgrunn av hvordan Holberg skriver seg inn i tradisjonen *la querelle des femmes* og i forhold til samtidens dydsetikk i Skandinavia på 1700-tallet. Deretter vil jeg undersøke hvordan Holberg konstruerer sine eksempler for å fremme sitt syn på kvinnene. Hva vil avsløres hos Holberg? Setter han Sigbrit og Chiossa opp som eksepsjonelle, som bryter med kvinnekjønnets natur? Jeg vil se videre på om Holberg regner Sigbrit og Chiossa som heltinner eller navnkundige damer? Til slutt vil jeg undersøke om Holberg kan regnes som feminist eller ikke, på bakgrunn av teksten jeg analyserer. Viser Holbergs eksempelbruk at han holder seg til det gamle kjønnshierarkiet, der mannen var stilt over kvinnen?

6.1 Sigbrit Willoms, d. 1531

Hvordan er Holbergs syn på Sigbrit forstått i lys av *la querelle des femmes* ?

Hva viser teksten om Holbergs kvinnesyn? Setter Holberg Sigbrit opp som en eksepsjonell kvinne, som bryter med kvinnekjønnets natur?

I kapitlet «Sammenligning» skriver Holberg om Sigbrits makt slik: «Sigbrit var det store Hiul udi de Nordiske Riger under en hurtig og munter Regent».¹²² Sigbrits møte med prins Christian skjedde i Bergen i 1507. Sigbrit og Dyveke ble bedt på ball på Rådhuset. Holberg fremhever her at det tydet på at Sigbrit må ha vært en aktverdig borgerkone. Holberg skriver at vertshuset hun hadde i Bergen var antagelig for fornemme folk. En av gjestene har antagelig vært erkebiskopen. Holberg henter sin kilde fra Huitfeldt, som forteller om da den unge prinsen forelsket seg. Huitfeldt referer til den skjebnesvangre dansen prinsen hadde med Dyveke på et senere slottsball. Holberg skriver:

..og at denne Dands kom Christian 2. til at dandse fra 3 Riger: Thi, som Dywekes Moder var en myndig Qvinde og af stor naturlig Forstand, saa blev hun Hiulet der drev alting, da Prindsen kom til Regieringen.¹²³

Dette forholdet ble opptakten på Sigbrits vei til maktposisjon som rådgiver for Kong Christian II. Sigrit ble så mektig at hun fikk andre til blindt å utføre hennes vilje, ellers ville de falle i

---

¹²² Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 316.

¹²³ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 282

hennes og dermed i kongens unåde. Hennes mektighet i riket førte, imidlertid, til at hun ofte fikk skylden for kongens harde regime.¹²⁴ Holberg er tvetydig i beskrivelsene av Sigbrit. Han kaller henne listig, men samtidig roser han henne. Han skriver:

Mand kand i det øvrig sige om denne Dame, at hun havde store Sindets Gaver og en aaben Hierne: Til et Beviis herpaa var dette, at mange vigtige Rigets Sager var hende betroede, og det af en Konge der selv havde store Naturens Gaver: Adskillige af hendes Anstalter og Anordninger selv vise og Prøve derpaa: Thi man finder derudi en sund Fornuft og Skiønsomhed.¹²⁵

Holberg sammenligner Sigbrits store naturlige gaver og dyktighet med en Konges naturlige mannlige egenskaper. Hun har egenskaper som sunn fornuft og skjønsomhet.

I kapitlet «Sammenligning» beskriver han Sigbrits skjønnsomhet ytterligere. Han hevder: «Sigbrit derimot at have været ærlig, og intet mindre har forstaaet end den Konst at forestille seg: men derimod at hun haver været begaven med en mandlig Skiønsomhet og bon sens».¹²⁶ Hva uttrykker Holberg ved beskrivelsen av Sigbrit som en kvinne med mannlig skjønnsomhet?

Ifølge Holberg-ordboken oversettes «Skiønsomhed» med «evne til at skjønne, forstå». Det forklares også med evnen til å bedømme noe riktig, forstandighet, sunt omdømme og sunn sans. I Holbergorboken tilføyes det videre at «den gemeene Almue har icke Skiønsomhed, at den kand eftertencke, hvor uriimeligt det er, at en Kandestøber ...kan tale med ringeste Grunde om slige Sager Kanst III 1.¹²⁷ Ifølge teksten i Holbergs Kandestøberen, er dette en egenskap som ikke tilhører almuen. I «Sammenligning» forbinder Holberg Sigbrits dyktighet med mannlige egenskaper. Idealiserer Holberg her maskuline dyder og tilegner Sigbrit disse?

Virginia Cox i *Womens's Writing in Italy 1400-1650*, i kapittel 1, 2. «The «Learned Lady» in Theory: Models of Gender Conduct and their Contexts», viser til den skolastiske modellens to adferdsmønstre; maskuline dyder og det feminine dyder. De maskuline dyder var

---

¹²⁴ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 282

¹²⁵ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 297

¹²⁶ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

¹²⁷ <http://holbergordbog.dk/ordbog>

evne til lederskap, dristighet og taleførhet. De feminine dydene var å være passiv, å tie og lydighet.¹²⁸

Holberg legger også frem bevis for eksepsjonell Sigbrit er i forhold til vanlige kvinner. Han legger frem, som bevis på hennes dyktighet, at hun hadde evnen til hekseri. Holberg påpeker at hekseri og ualminnelig forstand ble på de tider forvekslet.¹²⁹ Han tilegner henne mannlige egenskaper og hennes naturlige gaver sammenlignes med naturens gaver hos en stor og dyktig Konge. Han hyller hennes ualminnelige forstand. Det ser ut til at Holberg idealiserer det maskuline, slik sjangeren etter Boccaccio tilsier. Holberg beskriver Sigbrits egenskaper som enestående, som derav bryter med kvinnenens natur. En kan slutte av dette at det ser ut til at Holberg opprettholder de gamle kjønnsidealene og må regnes å inneha kvinnesynet etter sjangertradisjonen fra Boccaccio, som var oppstart til en århundrelang diskusjon om kvinner i kjølevannet, *la querelle des femmes*..

Hvordan blir Holbergs syn på Sigbrit forstått i lys av samtidens dydsetikk?

I det følgende vil jeg undersøke Holbergs kvinnesyn nærmere ved å se på hvordan hans syn på dyder hos Sigbrit står i forhold til hans samtids syn på dyder. Deler Holberg samtidens syn på dyder eller bryter han med dette synet?

Ifølge Sven Delblanc i *Æra och Minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, var dette en tid med demokratisering av dyder. Dydene ble borgerliggjort. Æresbegrepet ble demokratisert. Borgerne skulle opplyses til moralske handlinger. Bondelivets dyder ble forherliget, og forbildet ble den antikke bonderepublikkens dydige og enkle levesett.¹³⁰ Når æresbegrepet ble borgerliggjort, betydde det at det ikke lenger var forbeholdt adelen. Ære kunne oppnås som sosialt belønningsmiddel og ærgjerrigheten ble det viktigste handlingsmotivet. Borgerliggjøring av dydene var en del av opplysningstidens sekulariseringen av moralen.¹³¹

Når Holberg beskriver Sigbrit med unike dyder, vil det komme i konflikt med samtidens syn på borgerliggjøring av dyder? Kan alminnelige kvinner oppnå det samme som

---

¹²⁸ Cox, *Women's Writing in Italy 1400-1650*, 20

¹²⁹ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 298

¹³⁰ Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 114

¹³¹ Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 11,13

Sigbrit? Eller har hun oppnådd den makt hun har, fordi hun har usedvanlige egenskaper på lik linje med menns egenskaper?

Holberg har beskrevet Sigbrit i teksten med egenskaper som ualminnelig forstand, noe alminnelige kvinner ikke er i besittelse av. Han uttrykker, som drøftet ovenfor, at hun er begavet med maskuline egenskaper som mannlig skjønnsomhet.¹³² Holberg uttrykker at det er på grunn disse egenskapene at Sigbrit kom til makt. Dette synes å stå i motsetning til samtidens syn på demokratisering av dyder, der dyder kan oppnås av alle.

Til tross for samtidens syn på demokratisering av dydene, uttrykker Holberg selv et syn der det gamle kjønnshierarkiet beholdes. Holberg tillegger henne mannlige egenskaper og dermed bryter hun sitt kjønns natur for å klare denne klassereisen hun har foretatt. Holbergs syn på Sigbrit må sies å bryte med samtidens syn på demokratisering av dyder.

Teoriperspektiv – Holbergs bruk av eksempler på Sigbrits dyder.

Jeg vil bruke teorien om eksempelperspektivet som retorisk verktøy for å se hvordan Holberg gjør bruk av eksempler. Ifølge John D. Lyons i *Exemplum*, er eksempler konstruerte.¹³³ Hvilke eksempler velger Holberg å bruke for å vise sitt syn på Sigbrits dyder og laster? Setter Holberg opp til etterfølgelse eller advarsel gjennom eksempelbruken?

Holberg har selv valgt eksempler på dyder og laster for å vise sitt syn på kvinnene i heltinnehistoriene. Når det gjelder Sigbrit Willoms henter riktignok Holberg kilder fra historikeren Hans Svaning. Han refererer til Svaning i noen av beskrivelsene av Sigbrit, men en må regne med at Holberg selv står stort sett for valg av eksempler. Han skriver også i «Sammenligning» at mange av kvinnenes egenskaper er ukjente, så en må derav gå ut fra at han har konstruert opp eksempler selv.

Setter Holberg Sigbrit opp som eksemplarisk til etterfølgelse eller setter han henne opp til advarsel? Når det gjelder eksempelbruken, benytter Holberg seg av kategorien «repetisjon» for å fremme et poeng. Kvinnenes store medfødte evner og naturlige gaver gjentas ofte gjennom kapitlene «Sigbrit» og «Chiossa» og «Sammenligning». I «Forberedelse» forklarer han også sitt standpunkt om at naturlige evner og medfødte gaver står over det en utdanning

---

¹³² Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

¹³³ John D. Lyons, *Exemplum: Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*, 33

kan tilføre. Det hjelper ikke med utdannelse, hvis man ikke har naturlige evner til å gjennomføre noe.¹³⁴

Når det gjelder Sigbrits laster, gir Holberg repeterende eksempler på hvordan Sigbrit skaffet seg mange fiender ved sine handlinger. Holberg legger frem et eksempel ved omlegging av toll fra Helsingør til København, som skapte mye motstand og hat.¹³⁵ Holberg hevder videre at desto mer velvilje kongen og dronningen viste henne, desto mer hatet adelen henne. Det ble også antatt at hun var delaktig i skatteforordningen i 1519, før den forestående krigen med svenskene skriver Holberg. Hun ble i tillegg regnet som opphavsmannen for den mye omdiskuterte nye skoleordningen. Denne ordningen omhandlet at ingen måtte begynne på en skole, hvis de ikke selv hadde råd til det.¹³⁶

Holberg gir flere eksempler på hva som vakte motstand mot Sigbrits makt. Holberg henter igjen sine kilder fra historikeren Hans Svaning (1503-1584). Ved følgende eksempel forteller Holberg hva Svaning bevitnet fra sine skoledager. Fornemme menn sto på den tiden utenfor Sigbrits dør i frost og vinter og hamret på døren for å komme inn. Holberg skriver at dette vakte et alminnelig hat til henne blant de store, men ingen ønsket å falle i hennes og dermed kongens unåde.¹³⁷ En ser at Holberg ved repeterende eksempler viser hatet som Sigbrit ble utsatt for som reaksjon på henne handlinger.

Det ser ut til at Lyons kategori «sjeldenhet» også kan passe inn på Holbergs eksempelbruk om Sigbrit. «Sjeldenhet» er en kategori som gir eksempler på en person som handler helt utenom det vanlige. «Sjeldenheten» går begge veier, både positivt og negativt. Sigbrit er usedvanlig dyktig, men også usedvanlig hard, mener Holberg. Han skriver at selv om hatet mot Sigbrit vokste mer og mer i riket, var hun usedvanlig modig. Fortjente hun hat, så fortjente hun også beundring, mener Holberg. Holberg gir eksempler på adferden til «Mor Sigbrit» om hun ble kalt, som må oppfattes å ligge høyt utover gjennomsnittlig adferd. Holberg skriver:

Blant andre Exempler paa hendes Kiækhed er dette, at, da den Pavelige Legat Arcemboldus ved Aflads Kræmerie havde satt Rigerne overalt udi Skat, og Regjeringen af Frygt for Pavens Vrede tiede stille dermed, truede Sigbrit ham, og sagde offentligt, at, hvis hun var Konge,

---

¹³⁴ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Forberedelse», 262

¹³⁵ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 288

¹³⁶ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 290, 291

¹³⁷ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 286, 288

skulle hun lade drukne Legaten med alle hans Folk, saa at ingen skulde komme levende derfra.¹³⁸

Arcemboldus gir en skriftlige klage på ordene fra Sigbrit, at hvis hun var konge, ville hun la ham og hans menn drukne. Holberg refererer fra Arcemboldus' skriftlige klage:

Blant andet, som jeg ey vil opregne, er dette ikke det mindste, at Moder Sigbrit (Gud give, at hun kunne heede Moder disse Riger til Beste) har aabenbarligen ladet sig forlyde, at Legaten maa være glad derved, at han intet verre vederfoer end Arrest; Hun haver ogsaa udi godt Folkes Paahør sagt, at hvis hun var Konge, skulde hun lade ham drukne.¹³⁹

Arresten gjaldt den pavelige utsendingens bror. Holberg beundrer hennes dristighet og mot, samt taleførhet mot pavens utsending. Som tidligere nevnt omtaler Virginia Cox i *Women's Writing in Italy 1400-1650* dristighet, lederskap og taleførhet som typiske eksempler på maskuline dyder.¹⁴⁰ Her mener Holberg at Sigbrit fortjener beundring for å inneha disse dydene. Det kan ved dette eksemplet også se ut som om Holberg idealiserer de maskuline dydene.

Når Sigbrit reagerte så kraftig på katolske avlatsskikker, regner Holberg med at Sigbrit måtte ha fattet noe sympati for den lutherske reformasjonen. Selv var Holberg en glødende protestant. Dette kommer tydelig frem i hans beskrivelse av de store katolske dronninger Maria Stuart og Christina av Sverige. Ifølge Henrik Stangerup i *Holbergs Helte- og Heltindhistorier*, virker det som om Holberg mener at de ikke har vært kloke nok til å gå over til protestantismen.¹⁴¹

Holberg er tvetydig i sin beskrivelse. En kan undre seg om Holberg bruker ironi i sin beskrivelse av Sigbrit? På den ene siden gir han eksempler på Sigbrits beundringsverdige dyder som mot og taleførhet. På den andre siden kaller han henne listig og hard og viser til eksempler på laster hun innehar som å velge ut onde og skadelige samarbeidspartnere.¹⁴²

Holberg gjentar Sigbrits usedvanlige dyder og laster jevnlig gjennom tekstene. Det ser ut fra teksten at Holberg har beskrevet Sigbrit mer til advarsel enn til etterfølgelse.

---

¹³⁸ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 288

¹³⁹ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 289

¹⁴⁰ Cox, *Women's Writing in Italy 1400-1650*, 20

¹⁴¹ Henrik Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltindehistorier 2*. Lindhardt og Ringhof. Danmark: Peter Asschenfeldts Forlag A/S, 1990, 7

¹⁴² Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 298

6. 2 Chiossa, 1590 - 1651

Hvordan blir Holbergs syn på Chiossa forstått i lys av *la querelle des femmes* ?

Hva viser teksten om Holbergs kvinnesyn? Setter Holberg Chiossa opp som en unik kvinne, motstridende til kvinnekjønn?

Holberg skriver at Chiossa regjerte med uinnskrenket makt i sine barns og barnebarns tid. I følge Holberg la folk fra tid til annen merke til at Chiossa hadde store og nesten heroiske kvaliteter på vei til makten. Det var med disse kvalitetene at hun banet vei til den maktposisjonen hun kom til å inneha i sønnene og barnebarnets tid. Da var det til og med hun som bestemte hvem av dem som skulle sitte på tronen.¹⁴³

Om Chiossas mektighet beskrev Holberg at Chiossa var hjulet som drev alt.¹⁴⁴ Holberg gir eksempler på hennes handlinger da hun satt på makten. Holberg forteller at da hun var på makten under hennes sønn Ibrahim, lot hun storvesiren kveles, fordi han hadde gjort noe hun ikke likte. Dette gjorde hun til tross for at storvesiren hadde gjort store fortjenester for sultanatet. Holberg skriver at hun gjorde dette fordi hun mente at denne handlingen ville styrke hennes posisjon ved henrette en person som var aktet og æret blant krigerne.¹⁴⁵

Virginia Cox skriver i *Women's Writing in Italy 1400-1650*, om det skolastiske systemets modell for det maskuline egenskapene. Som tidligere nevnt, omtaler Cox dyder som dristighet, taleførhet og lederskap som maskuline dyder.¹⁴⁶ I teksten om Chiossa uttrykker Holberg nettopp en beundring for Chiossas mannlige dyder og gir eksempel på hennes taleførhet. Chiossa holdt en tale til soldatene under et opprør. Selv om dette var usedvanlig å gjøre for en kvinne, mente Holberg at dette ikke kunne vekke annet enn en viss beundring for Chiossa. Holberg skriver at Chiossa var dristig, en dyd som hører til mannlige dyder etter det skolastiske systemet. Holberg mener at Chiossa hadde kvaliteter man sjelden så hos en kvinne.¹⁴⁷ Hennes evne til lederegenskaper beskriver Holberg med at hun ble valgt ut som *primum mobile* i et stort sultanat gjennom fire sultaner.¹⁴⁸

---

¹⁴³ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

¹⁴⁴ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 301

¹⁴⁵ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

¹⁴⁶ Cox, *Women's Writing in Italy 1400-1650*, 20

¹⁴⁷ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

¹⁴⁸ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 316

Holberg sammenligner Chiossas egenskaper med dyder som tilegnes store genier: Han beskriver Chiossas kapasitet slik: «Til Beviis paa hendes Capacitet tiener ogsaa dette, at man tilagde hende Hexerie; Thi det er gemeenligen ikke uden store Genier, der ved Lærdom og Capacitet distingvere sig blandt andre, som underkastes saadan Dom.»¹⁴⁹

Etter nærlesning av teksten ser en at Holberg uttrykker at Chiossa er «unik», til stor forskjell fra og i motsetning til vanlige kvinner. Han tilegner henne egenskaper som en sjelden ser hos en kvinne. Hun settes opp som eksepsjonell med usedvanlig forstand og store naturlige gaver, til forskjell fra sitt kjønn. Holberg fremhever hennes mannlige egenskaper. Det ser her ut til at Holberg holder seg til det gamle kjønnhierarkiet. En kan slutte av dette at Holberg innehadde kvinnesynet etter sjangertradisjonen fra Boccaccio, som startet opp la querelle des femmes.

Hvordan blir Holbergs syn på Chiossa forstått i lys av samtidens dydsetikk?

Jeg vil undersøke Holbergs kvinnesyn nærmere ved å se på hvordan hans syn på dyder hos Chiossa står i forhold til hans samtids syn på dyder. Deler Holberg opplysningstidens dydsideal eller bryter han med sin samtid?

Chiossa hadde egenskaper som ærgjerrighet og klokskap. Han hevder at dette gjorde at man ikke bare fryktet henne, men også æret og beundret henne. Den individuelle ærgjerrigheten ble, som omtalt i kapittel 5, et sekularisert handlingsmotiv på 1700-tallet. I denne tiden ble forfattere oppfordret til å oppdra borgerne til dyd. Dette ble gjort gjennom å glorifisere store helteskikkelser i historien.¹⁵⁰ Helteskikkelsene ble satt opp som modeller for borgerne, enten som moralsk forbilde eller til advarsel.¹⁵¹

Når det gjelder demokratisering av dydene på 1700 tallet, mener Holberg at det er de medfødte evner som bør være avgjørende for den stilling man kunne inneha. Holbergs holdning er at dyder kan være for alle, uavhengig klasse og utdanning. Det hjelper ikke med høy utdanning, hvis en person ikke har naturlige medfødte gaver.¹⁵²

Holberg omtaler Chiossa med henvisning til to kardinaldyder som «visdom» og «mot». Chiossa innehadde klokskap og visdom og beskriver hennes usedvanlige forstand.

---

¹⁴⁹ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 315

¹⁵⁰ Sven Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 9

¹⁵¹ Delblanc, *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, 11

¹⁵² Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit og Chiossa. Forberedelse», 265

Chiossa hadde evne til å sette seg i respekt og alle lystret henne og etterlevde hennes befalinger. Holberg setter Chiossas dyder opp som eksepsjonelle, i motsetning til hva vanlige kvinner var i besittelse av, etter idealet om demokratiseringen av dyder på 1700-tallet. Holberg skriver at under sønnen Ibrahims regjeringstid gikk alt gjennom Chiossas vilje. Holberg uttrykker det slik: «Hun gjorde da alt hvad hende lystede, og tvang alle Ministrer at efterleve hendes Befalninger; thi hun var dristig, ærgierig, skarpsindig, og havde saadanne Qvaliteter, som man sielden finder hos fruentimmer.»¹⁵³

På den ene siden beskriver Holberg Chiossa med ærgjerrighet. Dette passer inn med samtidens syn på demokratisering av dyder, der slike dyder var noe alle kunne besitte og derfor klatre opp på samfunnsstigen uavhengig av kjønn. På den andre siden beskrives hun som en nådeløs leder som alle måtte lystre. Holberg beskriver henne med store naturlige gaver og usedvanlig forstand. Hun har egenskaper som bryter med sitt kvinnekjønn, og Holberg gir inntrykk av i teksten at var disse mannlige dyder som førte henne til topps på samfunnsstigen. Hun innehadde, ifølge Holberg, kvaliteter som man sjeldent ser hos en kvinne.¹⁵⁴ Holberg sammenligner her Chiossa's dyder på høyde med menns.

Holberg følger ikke dydsetikkens idealer på 1700-tallet, der alle kunne være besittelse av de samme dydene, der de kunne foreta en klassereise og nå store makthøyder. For å ha klart denne klassereisen, ifølge Holberg, har Chiossa brutt med sitt kjønns natur. Holberg uttrykker snarere her et gammelt kjønns hierarki. Holbergs syn på Chiossa, bryter med samtidens syn på demokratisering av dyder.

Teoriperspektiv – Holbergs bruk av eksempler på Chiossas dyder.

Jeg vil i det følgende se på hvilke eksempler Holberg bruker for å vise Chiossas dyder og laster. Setter han Chiossa opp til etterfølgelse eller advarsel gjennom sitt eksempelbruk?

Når det gjelder eksempelbruken om Chiossa, benytter Holberg seg av kategorien «repetisjon» og «sjeldenhet» for å fremme sitt syn på henne. Holberg konstruerer selv sine eksempler, fordi mange av egenskapene er ukjente. Holberg benytter seg av Lyons kategori «repetisjon» for å fremme et poeng. Han gir repeterende eksempler på dette hos Chiossa og fremhever hennes naturlige gaver og ualminnelig dyktighet gjennom tekstene om henne. Han gir mange eksempler på den dyktighet hun utviste og hvilken makt hun derav oppnådde i

---

¹⁵³ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

¹⁵⁴ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

riket. Holberg viser gjennom stadig repetering at det er nettopp disse to dydene, usedvanlig forstand og store naturlige gaver, som har ført Chiossa frem til der hun er i dag. Dette setter Chiossa høyt opp over andre vanlige kvinner. Hennes makt kom ikke fra hennes opphav, utdanning eller oppdragelse. Hun banet seg vei til makt, utelukkende ved egen kraft, innleder Holberg i introduksjonen av Chiossa.¹⁵⁵

En annen kategori av eksempeltyper som Holberg bruker er «sjeldenhet». Han setter opp Chiossa handlinger og posisjon som helt usedvanlige og sjeldne. Han tilla henne nesten heroiske kvaliteter som hun brukte til å bane seg vei til makten. Her bruker han talen hun holdt for soldatene som eksempel på hvor sjeldent dette var. Hun utmerket seg første gang med en tale i sin sønn Osmans regjeringstid. Holberg skriver:

Det første man merkede, hvad hun førede i sin Skiold, var under hendes Søns Osmans Regiering, da hun udi et Oprør holdt en Tale til Krigs-Folket, hvorudi hun forestillede, hvilken forargelse og Uheld de idelige Oprør foraarsagede det heele Ottomanniske Herredom, hvis Grundvold stedse haver været en vel disciplinered Milice;¹⁵⁶

Chiossa viser i denne talen at hun er en dyktig lederskikkelse og opptatt av den militære disiplin i det Ottomanske riket. Når hun beskriver den militære disiplinen som grunnvullen i riket, tyder det på at det er den som har bidratt til ekspansjonen og til å holde ro innenfor riket. Hun må ha utvist et stort mot ved å holde tale for soldater i et krigsopprør og oppfordre til fred. Holberg er her opptatt av det faktum at Chiossa, som kvinne i Tyrkia på 1600-tallet, står offentlig frem og holder en tale. Dette hadde vært en usedvanlig handling for en kvinne hittil i Tyrkia, skriver Holberg. Etter datidens regler regner Holberg med at alle reagerte på at Chiossa holdt tale og anså den som en uanstendig frekkhet. Landets skikker var overtrådt.¹⁵⁷

På den ene side legger Holberg frem bevis på hennes dyktighet at hun regjerte gjennom fire sultaners tid og at hun ble i høy alder ble utnevnt til regent, mens den siste sultanen var mindreårig. Holberg mener at hennes omdømme må ha stått høyt ettersom man i den alderen pleier å ha avsluttet sin karriere. Han idealiserer Chiossas maskuline sider. Hun har egenskaper som ble regnet til mannlige dyder. Det ser ut til at Holberg har valgt ut disse sjeldne egenskapene og henvist til dem gjentagende ganger i teksten, for nettopp å vise hvor unik Chiossa var, i motsetning til vanlige kvinners handlinger. På den andre siden gir han

---

¹⁵⁵ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 316

¹⁵⁶ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 299

¹⁵⁷ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

eksempler på hvor hard hun var. Hun tvang alle ministre å lystre henne. Hun fikk mange fiender gjennom sin ledertid.

Han skriver at hun kunne beundres, men også fryktes. Det kan virke som om Holberg har fremstilt Chiossa mer til advarsel enn etterfølgelse.

6. 3 Holbergs sammenligning av Sigbrit og Chiossa

Bidrar kapitlet «Sammenligning» med noe nytt om kvinnene Holberg har portrettert?

Fortolker Holberg her sine egne biografier?

Litteraturhistorikeren Francis Bull skriver i sin bok *Ludvig Holberg som historiker*, at Holberg har hentet ideen om å sammenligne kvinnene til slutt fra Plutark. Bull påpeker, imidlertid, at Holbergs sammenligninger ikke tilfører noe nytt til de forutgående biografiene. Han skriver at Holberg kun samler og gjentar det han har uttrykt i biografiene.

Holberg søker å belyse det moralske aspektet i biografiene, med tanke på holdningen han viser i kapittel om «Forberedelse» før biografiene. Bull mener at Holbergs sammenligninger er løst bygget i forhold til Plutark, som har gjort mer systematiske forsøk på å trekke slutninger ut biografiene over heltene han har portrettert.¹⁵⁸

I «Sammenligning» røper Holberg grunnen til at han har samlet disse to kvinnene parvis. De er fra forskjellige århundrer og fra forskjellige kulturer. Han har samlet disse kvinnene på grunnlag av herkomst, stor forstand, handlinger og skjebne.¹⁵⁹ Begge er blitt betegnet som det store hjul som dreide alt; Sigbrit i Norden og Chiossa i det Ottomanske riket. Derfor klarer de denne klassereisen, ved å bryte med sitt kjønns natur. Kvinnenes natur var et diskusjonstema gjennom tidene.

Holberg setter opp som bevis på Sigbrits dyktighet at hun til og med har vært med på innholdet i en lovbok, som Kong Christian II utga. Her skal det være hentet mye inspirasjon fra lover i hennes hjemland, Holland. Som bevis på Chiossa's dyktighet og skjønnsomhet, anførte Holberg at hun ble ansett som *primum mobile* i et så stort sultanat.

Sigbrits vei til maktposisjon ble et brudd på dette klassesystemet i Danmark på 1700-tallet. Dette systemet fantes ikke i sultanatet, da alle kvinner kom ditt opprinnelig som slaver.

---

¹⁵⁸ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, 114,115

¹⁵⁹ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 316

Dette førte til en viss forskjell når det gjaldt frykt for den ene i de nordiske riker og frykt, men også ærbødighet for den andre i Østens riker, skriver Holberg.¹⁶⁰

Holberg skriver at Chiossa hadde evne og vilje til å utføre de største intriger. Hun hadde et bedre hode enn Sigbrit, som var ærlig og manglet evnen til å forestille seg. Sigbrit var som, tidligere drøftet, begavet med mannlig skjønnsomhet og bon sens, ifølge.¹⁶¹

I «Sammenligning» beskriver Holberg kvinnenens fall fra makten. Sigbrit ble mot enden av sin regjeringstid kastet i Pebling-Søen. Hun ble reddet av Kong Christian II og dro med ham i landflyktighet. I denne forbindelse synes Holberg at det passet med følgende ordspråk på Sigbrits endelikt: «Den drukner ikke, som henges skal». Det er ukjent hvorledes det gikk med Sigbrit i landflyktighet, tilføyer Holberg.

Holberg beskriver to kvinner med enorm makt i riket. Det som er interessant, er at ingen av kvinnene hadde makt i kraft av seg selv. Det de hadde felles, var at begge kvinnene regjerte på vegne av en mannlig regent. Den makt de hadde, hentet de fra den som egentlig var styrende i riket.

Holbergs holdning i kapitlet «Forberedelse», er at alle har mulighet til å stige på samfunnsstigen uansett kjønn eller klasse. Naturlige gaver bør være det som avgjør. Når det gjelder forholdet til dydsetikken i samtiden der alle kan foreta en klassereise uavhengig av høy eller lav byrd eller kjønn, bryter teksten om Sigbrit og Chiossa dette. Det virker som om Holberg selv uttrykker i teksten at medfødte evner og naturlige gaver likevel ikke er nok. For menn ville det være enklere å ta denne klassereisen. Med naturlige gaver og mannlige egenskaper, ser det ut til at menn kan nå høyest opp. Når det gjelder kvinner, ser det ikke ut til at det er nok med kun medfødte gaver og evner. Ved siden av klassereise, må de også ta en kjønnsreise på tvers av sitt kjønn. De måtte ut av sitt kjønns karakter for å klare denne klassereisen.

Når det gjelder eksempelperspektivet, må det regnes her at Holberg selv har konstruert disse for å få frem sine poeng. Han uttrykker i «Sammenligning» at det er vanskelig å sammenligne de to kvinnene ytterligere, da de har adskillige egenskaper som er ukjente.¹⁶² Holberg legger mer vekt på dyder og laster, enn på historiske hendelser.

---

¹⁶⁰ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 316

¹⁶¹ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

¹⁶² Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

Frances Bull mener, som nevnt innledningsvis, at Holberg ikke tilfører historien om kvinnene noe nytt i dette kapitlet. Det nye som Holberg eventuelt gjør i kapitlet «Sammenligning», i forhold til biografiene, kan sies å være hans tydeliggjøring av ironien han bruker i beskrivelsene av kvinnene. Fortellingene om Chiossas skjebne går over til latterliggjøring ved å gi eksempler på hennes manglende tenner i høy alder. Holberg bruker, imidlertid, over tre hele sider i biografien om drapet på Chiossa og mrd groteske detaljer om hendelsen da den eldre kvinnen kjempet imot under gjennomføringen av drapet på henne.¹⁶³

Han konstruerer også sterke eksempler, ved ordtaket han bruker om Sigbrits. Det kan virke som om han uttrykker seg sarkastisk her. På den ene side fremhever han kvinnene som dyktige og usedvanlig begavede, på den andre siden ironiserer han over deres skjebne. Holberg er kjent for sine komedier og satirer. Han bruker ofte ironi og sarkasme for å karikere sine hovedpersoner i komediene. Det ser ut til at han gjør det samme her, tross for at disse kvinnene har levd og regjert noen hundre år tidligere.

Ifølge Hilde Sandviks i artikkelen «Kvinnesyn på 1700-tallet», hevder hun at det har vært diskutert om diktet *Zille Hans Dotters Gynaicologia eller Forsvar Skrift for Qvinde-Kjønnen* fra 1722, skal leses ironisk.¹⁶⁴ Det er interessante her er at det er blitt undret på om Holberg bruker ironi som retorisk virkemiddel i diktet. I Holbergordboken defineres «Ironi» som «udtryksmåde hvorved man i spøgende eller latterliggjørende hensikt siger noget man ikke mener eller det motsatte av hvad man mener;»¹⁶⁵

I heltinnehistoriene kan det virke som om Holberg gjør bruk av ironi som retorisk virkemiddel for å sette kvinnene opp til advarsel. Holberg beskriver dem både som usedvanlig dyktige, men i enkelte andre beskrivelser blir det noe grotesk over fremstillingen av dem. Ironi innebærer en dobbelthet og Holberg uttrykker stadig tvetydige beskrivelser av Sigbrit og Chiossa gjennom teksten.

Når det gjelder Holbergs kvinnesyn etter nærlesning av teksten om Sigbrit og Chiossa i «Sammenligning», ser det ut til at Holberg følger tradisjonen etter kvinnesynet til Boccaccio med et gammelt kjønns hierarki. Det kan synes som om kvinnene har foretatt en klassereise til lederposisjon, grunnet deres maskuline egenskaper.

---

¹⁶³ Holberg, *Adskillige Heltinders* «Chiossa», 313, 314

¹⁶⁴ Hilde Sandvik, «Kvinnesyn på 1700-tallet». *FORTID: Studentenes historietidsskrift*, 19.01.2015, 1-8

¹⁶⁵[http:// Holbergordbog.dk/ordbog](http://Holbergordbog.dk/ordbog)

6.4 Heltinner og berømte kvinner

I tittelen *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*, skiller Holberg mellom «heltinder» og «navnkundige» damer.

I Eriksens, Krefting og Rønnings *Eksemplets makt. Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, skriver Anne Eriksen og Anne Birgitte Rønning i kapitlet om «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier», at «heltinnene» i Holbergs heltinnehistorier fremstår som positive figurer på grunn av sine moralske egenskaper eller ut fra sine maktposisjoner. De navnkundig, berømte kvinner, er en mer sammensatt gruppe. De navnkundige omfatter personer som settes frem som negative eksempler til advarsel. Her viser Holberg hvor galt det kan gå, grunnet dårlige egenskaper eller omstendighetene.¹⁶⁶

I *Moralske Tanker* definerer Holberg hva han mener er heroiske egenskaper. Holberg mener at motivet for handlingen avgjør om den er god eller ikke. De handlinger som han kaller for heroiske, er de dyder som utføres i fare for egen skade og fortredd. I *Moralske Tanker* mener han at det kalles «dyd», hvis man tjener sin neste og arbeide for det felles beste, når dette drives av kjærlighet til medborgere og fedrelandet.¹⁶⁷

Når det gjaldt Sigbrits rolle ved prins Christians kurtisering av datteren Dyveke og avtalen som da skulle inngås om Dyvekes skjebne, spør Holberg seg om hvordan den listige Sigbrit hadde oppført seg rundt dette dilemmaet. Han påpeker at historien ikke forteller om noe dette.¹⁶⁸ Holberg spør seg om den listige Sigbrit enten straks overlot sin datter til prinsen eller om hun underviste datteren i å vekke beilerens begjær ytterligere, ved kjente spilleregler. Det ser ut til at Holberg fremstiller Sigbrit som en mor som gir bort datteren Dyveke som et slags «offerlam» til prinsen. Et ekteskap mellom dem var ikke aktuelt, på grunn av klasseskillet. Det synes her å handle mer om prinsens begjær og som den listige moren Sigbrit bemektiget seg på.¹⁶⁹ Holberg beskriver også Sigbrit som «den listige og myndige mor», etter maktkampen som foregikk ved hoffet etter datterens død i 1517.¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ Eriksen og Rønning, Kap. V «Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier». I Eriksen, Krefting og Rønning, *Eksemplets makt: Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*, 136

¹⁶⁷ Ludvig Holberg, *Moralske Tanker*, København, 1744

¹⁶⁸ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 282

¹⁶⁹ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 282

¹⁷⁰ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 284

Er det slik at Sigbrit og Chiossa er entydige heltinner eller berømte damer? Når det gjelder skildringen av Sigbrit, balanserer Holberg mellom hennes dyder og laster, der han ikke legger skjul på lastene. Sigbrit tilhørte en lavere samfunnsklasse, men hadde kommet seg opp øverst i klassesamfunnet. Sigbrit var ofte vred og ble fryktet. Hun hadde mange fiender på høyden av sin makt.

Holbergordboken definerer «dyd» som en verdifull og nyttig egenskap¹⁷¹. I kapitlene om Sigbrit og Chiossa i *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier* fremhever Holberg begge kvinnene med fornuft og forstand. Begge kvinnene gjorde seg til nytte i samfunnet og kom helt til toppen av samfunnsstigen ved hjelp av sine egenskaper.

Når Holberg beskriver kvinnen i teksten, virker det som om han bruker ironi som virkemiddel. I «Forberedelse» er fabelen om eldre kvinner som får nytteverdi til slutt, tydelig myntet på de to eldre kvinnene Sigbrit og Chiossa. Holbergs kvinnesyn virker tvetydig, når han ironiserer om eldre kvinners nytteverdi og viser til en slik fabel. Holberg fremholder at han dog har erfart at «noen gamle matroner» har innehatt både fornuft til å styre i sitt hjem og endog med berømmelse regjert over konge- og keiserdømmer. Enkelte av eksemplene som Holberg har valgt ut for å beskrive Sigbrit med, står mer frem som en karikatur enn et heltinneportrett.

Når det gjelder Holbergs syn på Sigbrits, ser det ut å bryte med kriteriene for heroiske dyder som beskrives i *Moralske Tanker*. I følge Holbergs egne tanker i *Moralske Tanker* fra 1744, vurderes, imidlertid, gode egenskaper og gjerninger ut fra hensiktene som ligger bak. En god mann utøver dyd uten tanke på egen belønning og fordel, skriver Holberg. Hvis hensikten ved gjerningene som utføres er å erverve seg egen makt og myndighet, mener Holberg, at det i stedet blir til listig og syndig hovmod.¹⁷² Det er ikke noe som tyder på at Holberg tillegger Sigbrit heltinnerolle, til tross for hennes dyktighet og enkelte beundringsverdige handlinger. Hennes fremste last, skriver Holberg, var at hun valgte ut onde og skadelige personer som sine nærmeste medarbeidere.¹⁷³

I kapitlet om «Sigbrit» avslører Holberg, imidlertid, selv hvilken kategori Sigbrit går under. Han skriver: «Hermed endes denne navnkundige og forunderlige Dames Historie; Thi

---

¹⁷¹ <http://Holbergordbog.dk/ordbog>

¹⁷² Holberg, *Moralske Tanker*, «Om bedømmelse av dyder», Libr. 1 Epigramm. 117

¹⁷³ Holberg, *Adskillige Heltinders.*, «Sigbrit», 297

hvad videre hende er hændet, er aldeles ubekjendt, saasom vore Skribentere intet videre melde derom».¹⁷⁴ I Holbergs portrettering betegner han Sigbrit som en navnkundig dame.

I kapitlet om «Chiossa» beskriver Holberg henne som en dame som gikk imot datidens akseptable skikker, idet hun viste seg offentlig og holdt en tale. Samtidig vekket nok talen en viss beundring, hevder Holberg. På vei til makten kunne det virke som om Chiossa innehadde nesten heroiske kvaliteter.¹⁷⁵ Når Chiossa satt på makten beskriver Holberg henne som en kvinne som kunne utføre store intriger og regjere nådeløst.¹⁷⁶

I «Sammenligning» viser Holberg at disse kvinnene er plassert parvis i boken, fordi de har så mye felles. Når Holberg regner Sigbrit under betegnelsen navnkundig dame, synes det som om Chiossa kvalifiserer til dette hun også. Holberg beskriver hennes belevne væremåte og veltalenhet i positive vendinger. Han mener at hun har en majestetisk fremtoning. Hun er ledende for kvinnene i et stort harem.

Holberg bruker, imidlertid, store deler av kapitlet «Chiossa» til å beskrive maktkampen i sultanatet i tiden etter at hun ble regent, en kamp som førte til hennes fall. Holberg omtaler Chiossa som en herskesyk kvinne. Han tillegger henne ansvaret for henrettelsen av storvesiren, der Chiossa hadde ment at dette styrket makten hun innehadde, ifølge Holberg.¹⁷⁷ Intet tyder på at han tillegger henne heltinnerolle, ifølge beskrivelsen av heltegjerninger i *Moralske Tanker*. Holberg avslører følgende:

«Om denne navnkundige Dames Herkomst er saa vel som de andre Sultaninders ikke meget at sige, saasom de alle af Slavinder blive ophøyeede til saadan Værdighed. Denne Kiosem eller Chiossa finder man at have været Keyser Achmets I. Gemahl».¹⁷⁸

I Holbergs biografi om Chiossa betegner han henne som en navnkundig dame. Kvinnenes dyder og handlinger strider mot Holbergs tanker i *Moralske Tanker* om heroiske dyder. Heroiske dyder gjøres uten tanke på egen belønning og fordel. I biografiene om Sigbrit og Chiossa i heltinnehistoriene benevner Holberg kvinnene som navnkundige damer og ikke som heltinner.

---

¹⁷⁴ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sigbrit», 296

¹⁷⁵ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

¹⁷⁶ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

¹⁷⁷ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

¹⁷⁸ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 299

6.5 Ludvig Holberg – feminist eller ikke?

Innledningsvis vil jeg vise hvordan Holbergs kvinnesyn ofte blir omtalt i dag. I *Norsk Likestillingshistorie 1814-2013*, kapittel 2, fremheve Ingeborg Ovesen Holbergs feministiske holdninger under overskriften «Ludvig Holberg - Norges første feminist».¹⁷⁹ Holberg blir her omtalt som forsvarer for «qvinde-kjønnen» i litteratur og prosa. Det siteres i den forbindelse fra forordet til heltinneboken fra 1745. Her skriver Holberg om sin upartiskhet, der han ikke smigrer mer for det ene kjønn enn for det andre.¹⁸⁰ Jeg vil i dette kapitlet diskutere synet på Holberg som feminist. Jeg vil i denne sammenheng også se på Elisabeth Aasens omtale av Holberg i boken *Opplysningstidens kvinner*. Hun viser til et utdrag fra Holbergs *Memoarer* fra 1728, der Holberg hevder at han er upartisk i mål av kjønn, navn eller stand.¹⁸¹ Dette vil jeg komme nærmere tilbake til i kapitlet.

Kan egentlig Ludvig Holberg kalles en feminist i moderne forstand? Er resultat av undersøkelser om Holbergs likestillingstanker betinget av hvilket verk som analyseres eller er det betinget av hvilke utdrag som hentes frem? Min påstand i dette kapitlet er at Holberg ikke entydig kan kalles feminist.

Etter å ha analysert portrettene om Sigbrit og Chiossa i heltinnehistoriene, ser en at Holbergs dobbelthet, når det gjelder beskrivelse av kvinnene, kommer tydelig frem. Sjangeren som Holberg må sies å følge, har blitt etterfulgt av diskusjoner som har foregått i århundre om en underliggende misogyni. Bryter Holberg i kapitlene «Sigbrit» og «Chiossa» med sine egne prinsipper i «Forberedelse», om at medfødte evner og naturlige gaver bør kunne være bakgrunn nok for lik stilling og å komme opp i lederposisjon? Bryter han med prinsippet han forfekter i «Fortale til Læseren» om upartiskhet når det gjelder kjønn? Problematikken som kommer opp er sett nærmere på under analysen i denne undersøkelsen og jeg vil forsøke å tilspisse argumentene i dette kapitlet.

Cathrine Holst skriver i sin bok *Hva er feminisme*, i kapittel 2 om «Feminismens historie», at en feministbølge ble regnet å starte mot slutten av 1700-tallet i tiden rundt den franske revolusjon.¹⁸² Hos opplysningstidens forfattere var det en sterk argumentasjon for at kvinner fra naturens side var fornuftsvesener på lik linje med menn. De burde få adgang til

---

¹⁷⁹ Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, *Norsk Likestillingshistorie 1814-2013*. Bergen: Fagboklaget, 2013, 53

¹⁸⁰ Danielsen, Larsen, Ovesen, *Norsk Likestillingshistorie 1814-2013*, 53

¹⁸¹ Elisabeth Aasen, *Opplysningstidens kvinner*. Oslo: Pax Forlag, 2010, 24

¹⁸² Cathrine Holst, *Hva er feminisme*. Oslo: Universitetsforlaget, 2017, 42

lærdom og myndighet. Det ble argumentert imot holdningen om at det var medfødte naturlige egenskaper som gjorde at gutter og jenter var forskjellige. Den første bølgen ble iverksatt av opplysningsfilosofen Olympe de Gouges' *Erklæringen om kvinners og borgerinnens rettigheter* i 1791 og Mary Wollstonecrafts *Til forsvar for kvinnens rettigheter* i 1792.¹⁸³

Jeg vil begynne denne analysen med å vise hvordan Ludvig Holbergs kjente verk, samt hans heltinneportretter blir forstått. En av forfatterne som omtaler Holbergs verker er Elisabeth Aasen i sin bok *Opplysningstidens kvinner*, i kapitlet «Ludvig Holberg – en forløper for opplysningstiden».¹⁸⁴ Elisabeth Aasen skriver at Holberg har et nøkternt syn på mennesket. Han er opptatt av å vise til betydningen av forstand og innsikt, samt kunnskap. Aasen referer fra det Holberg selv skriver i *Memoarer* fra 1728, at han opptrer som en rettferdig dommer og forsvarer. Holberg uttrykker her følgende:

Jeg har ment, at man heller burde ta hensyn til dyktighet enn til navn, og at kvinner ikke bør utelukkes fra de verv som krever forstand, bare fordi de er født kvinner. Vi har sett av mange eksempler at kvinnens begavelse er så omfattende, at de ikke mangler anlegg for å skjøtte både sine egne og det offentlige saker. Jeg smigrer derfor ikke det svake kjønn, jeg måler begge kjønn med det samme mål, uten hensyn til navn eller stand.¹⁸⁵

Dette er en oppsiktsvekkende uttalelse, ifølge Aasen. Hun mener at Holberg var langt forut for sin tid. Samtiden var klar over at det fantes mange begavede kvinner, men dette stod allikevel langt fra det å akseptere kvinner i offentlige embeter. Aasen omtaler Holbergs holdning til kvinner som noe av det mest positive ved 1700-tallet.¹⁸⁶ Aasen viser Holbergs likestillingsidéer i kjente verk som *Nils Klims reise til den underjordiske verden* (1741), *Peder Paars* (1719/20), *Zille Hans Dotters Gynaicologia eller Forsvarsskrift for Qvinde-Kiønnet* (1722) og til *Naturens og Folke-Rettens Kundskab* (1728).¹⁸⁷

Når det gjelder Holbergs holdning til kvinner han portretterer i *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede historier*, fastslår Aasen at disse kvinnene både er handlekraftige og begavede, men at Holberg glorifiserer dem ikke. Selv om hans heltinner var

---

¹⁸³ Holst, *Hva er feminisme*, 42

¹⁸⁴ Elisabeth Aasen, *Opplysningstidens kvinner*. Oslo: Pax Forlag, 2010.

¹⁸⁵ Aasen, *Opplysningstidens kvinner*, 23, 24

¹⁸⁶ Aasen, *Opplysningstidens kvinner*, 24

¹⁸⁷ Aasen, *Opplysningstidens kvinner*, 21, 23

utstyrt med en klar forstand, er det ikke det samme som om de var gode mennesker med en edel sjel, skriver Aasen.¹⁸⁸

Når Holberg skriver i sine kjente bøker om ideene om likestilling og utopiske samfunn der likestilling er en faktor, var Holberg en god representant for opplysningstidens idealer. Idéer om at kvinner innehadde fornuft på lik linje med menn og at like evner burde gi like muligheter uansett kjønn eller klasse, var fremme i opplysningstiden. Her gir Holberg som opplysningsmann et viktig bidrag til samfunnsutviklingen.

Holberg er, imidlertid, tvetydig i sitt forfatterskap; På den ene side fremhever Holberg i sine kjente verk kvinners muligheter på lik linje med menns. På den andre side er han kritisk til kvinner han portretterer i heltinnehistoriene. I heltinnehistoriene er han tvetydig i ett og samme kapittel. «Forberedelse» er gode likestillingsideer omtalt, for deretter å ironisere over kvinnene, ved å trekke frem den kjente fabelen om gamle kjerringer som til slutt fikk nytteverdi. I portretteringene er Holbergs holdning heller ikke entydig. På den ene side fremhever han kvinnenes dyktighet og usedvanlige evner, og på den andre siden latterliggjør han den eldre Chiossas utseende og bruker et ordspråk om Sigbrit som må ansees være ment til skrekk og advarsel. Det er her Holbergs bruk av ironi som virkemiddel tydeliggjøres. Med «ironi» menes en uttrykksmåte der man i spøkefull eller latterliggjørende hensikt sier enten noe man ikke mener eller det motsatte av det man mener.¹⁸⁹

Den danske forfatteren Henrik Stangerup påpeker i boken *Holbergs Helte- og Heltindehistorier 2* at Holbergs tekster viser flere sider av hans kvinnesyn.¹⁹⁰ I «Genfortællerens forord» gjør Stangerup på den ene siden leseren oppmerksom på de negative beskrivelsene Holberg gir i parallellbiografiene av kvinnene Christina av Sverige og Maria Stuart. Stangerup skriver: «F. eks. kan Holberg ikke lide de store katolske dronninger Maria Stuart og Christina af Sverige. De er, som om de i Holbergs øjne ikke rigtig er voksne. Eller ikke har været kloge nok til å gå over til protestantismen.»¹⁹¹ Stangerup unnskylder, imidlertid, Holberg med at det var 200 år siden reformasjonen og anti-pavestyre stod sterkt i Danmark i 1745. Stangerup henviser til professor Billeskov Jansens ord: «Her går da grænsen for Holbergs tolkning av menneskesjæle...han tør ikke udrede, hvilke lidenskaber der huserer

---

¹⁸⁸ Aasen, *Opplysningstidens kvinner*, 23

¹⁸⁹ Holbergordbog.dk/ordbog?query=

¹⁹⁰ Henrik Stangerup. *Holbergs Helte- og Heltindehistorier 2*. Lindhardt og Ringhof. Viborg: Nørhaven A/S, 1990

¹⁹¹ Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltindehistorie 2*, 7

i kompliserte kvindesjæle som Maria Stuart og Christinas». ¹⁹² Sitatet fra ordene til professor Fredrik Billeskov Jansen (1907-2002) om «kompliserte kvindesjæle», kan vel stå som eksempel på at tenkningen var annerledes om kvinner, før enda en bølge med kvinneforkjempere kom på 1960-tallet.

Cathrine Holst skriver i sin bok, *Hva er feminisme*, at den andre bølgen med kvinneforkjempere kom på 1960- og 1970-tallet, i en tid da kvinner tok høyere utdanning og var aktive i yrkeslivet. ¹⁹³ Holst omtaler «feminisme» slik: «Feminisme dreier seg vil mange si, om å skape likestilling mellom kjønnene eller et rettferdig og fritt samfunn for begge kjønn. Feminisme kommer opprinnelig av det latinske ordet *femina*, som betyr kvinne». ¹⁹⁴

Til tross for beskrivelsen av Holbergs negative omtale av Maria Stuart og Christina av Sverige, omtaler Stangerup likevel Ludvig Holberg som vår første store visjonære kvinnesaksforkjemper. Han grunnlegger påstanden ved å vise til en bestemt tekst i Holbergs heltinnehistorier, kapitlet «Forberedelse» i parallellbiografiene om Zenobia og Katharina Aleksejevna. ¹⁹⁵ Holberg mener at naturen har utdelt sinnets gaver likt fordelt mellom kjønnene, og han spør seg hvorfor man skal utelukke den ene halvdel av befolkningen, når det i et land mangler egnede hoder til noe? ¹⁹⁶

I dette kapitlet har Holberg likevel noen innvendinger mot bildet han selv gir av at naturen har utdelt gaver likt. Han skriver at det ikke kan benektes at kvinners legeme er forskjellig fra menn og påpeker at i tiden hun skal føde kan hun ikke gjøre mange mannlige gjøremål. Han fortsetter videre med å skrive at: «kvinden måske i større grad er offer for ustadighet, ophidselse, utidig frygt, utålmodighed og andre skøbeligheder». ¹⁹⁷ Holberg skriver her at det ikke kan benektes at det ene kjønn er født fysisk svakere enn det annet og av den grunn mindre egnet til arbeid enn menn. Han advarer, imidlertid, mot å påpeke dette ovenfor kvinnen. Da ville kvinner kunne benytte seg av dette, påpeker han. Mennene kunne ende opp med å gjøre alt det tunge grovarbeidet, mens kvinnene kunne bruke sitt hode og til og med ende opp i byråd og domstolen. ¹⁹⁸

---

¹⁹² Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltinnehistorie 2*, 7

¹⁹³ Holst, *Hva er feminisme*, 45

¹⁹⁴ Holst, *Hva er feminisme*, 7

¹⁹⁵ Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltinnehistorie 2*, Zenobia og Katharina Aleksejevna «Forberedelse», 165

¹⁹⁶ Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltinnehistorier 2*, Zenobia og Katharina Aleksejevna «Forberedelse», 166

¹⁹⁷ Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltinnehistorier 2*, Zenobia og Katharina Aleksejevna «Forberedelse», 166

¹⁹⁸ Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltinnehistorier 2*, Zenobia og Katharina Aleksejevna «Forberedelse», 167

Det kan virke som om Holbergs holdning til kvinner er noe tvetydig her. Det ser ut til at han setter kjønnene opp som to motsetninger, samtidig som han har påpekt at naturen ikke har utdelt gaver til kjønnene forskjellig. Holberg fastslår at utelukkelse fra alle viktige saker, ikke kan begrunnes ut fra at hun er født som kvinne. På dette punkt mener Holberg, imidlertid, at hvis man vil begrunne det alene på Guds befaling, da er det ubestridt at herredømme tilfaller mannen. Holberg påpeker:

Vil man derimod begrunde sin ret alene på Guds befaling, da er det ubestrideligt, at herredømme tilkommer manden, selv om man ikke deraf kan uddrage andet end, at en husfar er overhoved for familien, hvilket i alle måder er i pagt med naturens lov, da den forkaster ethvert tohoved regime.¹⁹⁹

Holberg referer til et kristent syn på hierarkisystemet, der mannen er overhodet. Holberg skiver at det likevel ikke kan trekkes slutninger at kvinnen skal utelukkes fra alle viktige embeter og gjøremål, til tross for mannen som overhode. Den sunne fornuft sier at den som er best egnet, skal kunne gjøre jobben, skriver Holberg.²⁰⁰ Holberg viser her tvetydigheter i teksten, når han forklarer sitt syn på kjønnene.

Innledningsvis i dette kapitlet har jeg gitt et eksempel på tekst der Holberg omtales som feminist. I en artikkel i *Salongen. Nett-tidsskrift for filosofi og idéhistorie*, er det vist utdrag fra en tekst om Holberg som er hentet fra *Norsk Likestillingshistorie 1814-2013*. Artikkelenes overskrift er: «Norges første feminist. Ludvig Holberg i likestillingens historie».²⁰¹ Jeg vil se nærmere på hvilke verk som er lagt til grunn for synet på Holberg som feminist.

I utdraget fra boken *Norsk Likestillingshistorie, 1814-2013*, beskrives Ludvig Holberg som en av de aller første som forsvarer kvinner i Danmark-Norge. Det henvises til kapittel 2. der Ingeborg Owesen skriver under overskriften «Ludvig Holberg – Norges første feminist» følgende: «Ludvig Holberg var en mann av sin tid, opplysningstenker og kritisk til vanetenkning og konvensjoner, også kjønnshierarki»²⁰² Owesen siterer videre fra Holbergs kjente tekster i *Peder Paars* fra 1720, der Holberg skriver:

---

¹⁹⁹ Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltindehistorier 2*, Zenobia og Katharina Aleksejevna «Forberedelse», 168

²⁰⁰ Stangerup, *Holbergs Helte- og Heltindehistorier 2*, Zenobia og Katharina Aleksejevna «Forberedelse», 168

²⁰¹ *Salongen: Nettidsskrift for filosofi og idéhistorie*, 11.06.2013. <http://www.salongen.no/?p=2243>

²⁰² Ingeborg Owesen, Kapittel 2 «Norge i Europa 1814-1850». I *Norsk Likestillingshistorie 1814-2013*, i artikkelen «Norges første feminist. Ludvig Holberg i likestillingens historie». *Salongen: Nett-tidsskrift for filosofi og idéhistorie*, 11.06. 2013. <http://www.salongen.no/?p=22431>

La dem studere, som har beste Sindsens gaver. Lad dem reiere, som et hus kand forstaae/.../
Skal A, skiønt hun er viis, fordi hun er Qvinde, Fordi hun gaar med Skiørt, fordømmes til at
spinde? Skal B, som er en Nar, en Drukkenbolt, et Faar, Strax mester være, just for han med
buxer gaaer?²⁰³

Owesen påpeker at Holberg mente at det var ens evner og ikke kjønn som burde avgjøre om man fikk en utdanning eller stilling og viser her til denne teksten i *Peder Paars*. I *Nils Klims reise til den underjordiske verden*, 1741, viser Holberg tydelig sine likestillingstanker, skriver Owesen. Boken var så radikal for sin samtid at den måtte utgis anonymt. I landet Potu, velges den som er best egnet til å få en stilling, uavhengig av kjønn. Dette er en tanke som er like aktuell på arbeidsmarkedet i dag. Likestillingstanken er jo nettopp at kjønn ikke skal spille noe rolle, men at den som er best egnet for en stilling eller oppgave, skal få den, uavhengig av kjønn, skriver Ingeborg Owesen i *Norsk likestillingshistorie 1814-2013*.²⁰⁴

Opplysningstenkeren Holberg skrev at kvinner og menn har samme gaver fra naturen i fødsel. Det er oppdragelsen som har gjort forskjell på kjønnene. Han mente at like evner burde gi lik mulighet til å inneha en stilling. Denne holdningen viser Holberg tydelig i sine kjente verk som det har vært forsket i. Denne holdningen skriver han også om i kapitlet «Foreberedelse» til Sigbrit og Chiossa biografiene.

Jeg vil her undersøke nærmere hvordan Holberg viser sitt syn på kvinner i heltinnehistoriene, der dette synet ikke synes å være entydig. Jeg vil i den forbindelse se på hva Kristoffer Schmidt mener i artikkel «Heroes and Heroines: the lives of men and women» i *Ludvig Holberg (1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*.²⁰⁵

Schmith hevder at en bør tenke seg om før man begynner å kalle Holberg en tidligmoderne feminist.²⁰⁶ Schmidt skriver at Holbergs forsvar for kvinnens muligheter, handlet ikke om likestilling. Holberg var mer opptatt av at en persons evner skulle tillates å utvikles i samfunnet. Den mest egnede personen, enten det var mann eller kvinne skulle ha

---

²⁰³ Owesen, Kapittel 2 «Norge i Europa 1814-1850». I *Norsk Likestillingshistorie 1814-2013*, i artikkelen «Norges første feminist. Ludvig Holberg i likestillingens historie», *Salongen: Nett-tidsskrift for filosofi og idéhistorie*, 11.06. 2013.

²⁰⁴ Owesen, Kapittel 2 «Norge i Europa 1814-1850». I *Norsk Likestillingshistorie, 1814-2013* i artikkelen «Norges første feminist. Ludvig Holberg i likestillingens historie», *Salongen: Nett-tidsskrift for filosofi og idéhistorie*, 11.06.2013.

²⁰⁵ Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women. I *Ludvig Holberg (1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, edited by Knud Haakonssen and Sebastian Olden-Jørgensen. New York: Routledge, 2017.

²⁰⁶ Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women. I *Ludvig Holberg (1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, 109

mulighet til å få stillingen. Schmidt mener med Holbergs støtte for likhet, ikke hadde så mye med frigjøring å gjøre som det å gjøre seg fortjent til det.²⁰⁷

Schmidt påpeker et viktig poeng, i forbindelse med analyser av Holbergs kvinnesyn. Schmidt mener at når Holbergs kvinnesyn er undersøkt, har forskere basert seg på de ovenfor kjente verkene til Holberg. Heltinnehistoriene har fått lite oppmerksomhet.²⁰⁸ Når Owesen gir eksempler på Holbergs kvinnesyn i «Ludvig Holberg-Norges første feminist» i *Likestillingens historie 1814-2013*, er kvinnesynet hentet fra Holbergs mest kjente verk om temaet. I sitatet fra forordet i heltinnehistoriene, gir også Holberg et godt inntrykk av sitt kvinnesyn. Han følger imidlertid ikke opp samme holdning ved nærlesning av kapitlene med portrettene av Sigbrit og Chiossa. Disse biografiene gir ikke et entydig bilde av Holberg som feminist.

Nettopp dette poenget at det kun blir forsket i hans holdninger til kvinner på bakgrunn av de kjente verkene hans, er det Kristoffer Schmidt gjør oppmerksom på. Han mener at forskere ikke har undersøkt heltinnehistoriene og hans holdning til kvinner der, men har vurdert Holbergs kvinnesyn ut fra hans mer kjente verk. En av årsakene til at forskere har gitt heltinnehistoriene lite oppmerksomhet, påpeker Schmidt, kan være at de ikke inneholder portretter av så mange «heltinner».²⁰⁹ I tittelen skilles det, som tidligere, vist mellom heltinner og navnkundige damer i heltinnehistoriene.

En annen årsak til at forskere har utelatt heltinnehistoriene i sine undersøkelser, mener Schmidt, er at mange av kvinnene i portrettene er utsatt for hard kritikk av Holberg. Schmidt viser til parallellbiografiene av Cleopatra og Anne Boleyn. Holberg benytter seg av disse portrettene til å diskutere kvinners evne til å manipulere menn. Holberg opprettholder Plutarks karakteristikk av Cleopatra som et «monster». Når det gjelder hans portretter i parallellbiografiene om Mary Stuart og Christina av Sverige, beskriver Holberg dem med dyder i sin ungdom og som moralske korrupte som eldre. Schmidt konstaterer i sitt innlegg at Holbergs heltinnehistorier ikke bidrar til å støtte Holbergs omdømme som feminist.²¹⁰

---

²⁰⁷ Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women». I *Ludvig Holberg (1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, 109

²⁰⁸ Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women». I *Ludvig Holberg (1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, 109

²⁰⁹ Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women». I *Ludvig Holberg(1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, 109

²¹⁰ Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women». I *Ludvig Holberg(1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, 109 110

Selv om Kristoffer Schmidt ikke vil beskrive Holbergs holdning i heltinnehistoriene som typisk feministisk, mener han dog at Holberg ikke setter det ene kjønn opp foran det andre.²¹¹ Denne påstanden mener jeg at ikke ser ut til å stemme etter gjennomgåelsen i denne oppgaven av kapitlene om Sigbrit og Chiossa. Etter nærlesning av teksten om Sigbrit og Chiossa, setter Holberg disse kvinnene opp som eksepsjonelle og unike. De står i motsetning til sitt eget kjønns natur. I «Sammenligning» skriver Holberg at Sigbrit er utstyrt fra naturens side med egenskaper som mannlig skjønnsomhet og bon sens.²¹² I kapitlet «Chiossa» skriver Holberg at hun har egenskaper som er sjeldent å se hos en kvinne.²¹³ En ser at Holberg følger idealene fra det skolastiske systemet, der mannlige egenskaper som lederskap, dristighet og taleførhet hylles. Det Holberg gjør i teksten om Sigbrit og Chiossa er å idealisere deres maskuline dyder etter det gamle kjønnshierarkiets idealer.

Som tidlige nevnt skriver Holberg selv i «Fortale til Læseren» til heltinnehistoriene «jeg smigrer ikke meere for det eene Kiønn end for det andet».²¹⁴ Som vist ovenfor, er dette utdraget fra forordet hentet frem for å vise Holbergs holdning til kjønn. Holberg mener han er upartisk i sin holdning ovenfor kvinner og menn. Når det gjelder undersøkelsen i kapitlene om Sigbrit og Chiossa, har jeg kommet frem til at dette bildet av Holbergs kvinnesyn ikke er entydig.

Ordspråket han har valgt ut til beskrivelse av Sigbrit, synes å være grunnet på en kritisk holdning til en kvinnelig lederskikkelse i Danmark under kong Christian II. Omtalen av Chiossa, lederen over hele det Ottomanske riket, som tannløs gammel kjerring, synes heller ikke som om å være kvinneforkjempende bilde å vise til. I «Sammendrag» avslutter Holberg kapitlene om Sigbrit og Chiossa med en kommentar vedrørende fabelen om eldre kjerringer. Holberg skriver:

Af Begges Historie læres ellers, at den anførte Fabel om gamle Kierlinger er ilde grundet: Thi man kand ved Eftersøgning finde adskillige andre bedagede Matroner, som have mandlige Qualiteter udi Kierlinge Legemer: Ja at de med Chiossa have kundet bide, endskiønt de ingen Tænder have haft.²¹⁵

---

²¹¹ Schmidt, «Heroes and Heroines: the lives of men and women». I *Ludvig Holberg(1684-1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, edited by Knud Hakonssen and Sebastian Olden-Jørgensen, 109 110

²¹² Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

²¹³ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

²¹⁴ Holberg, *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede historier*, «Fortale til Læseren», a2r

²¹⁵ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 318

I forbindelsen med Chiossas siste kamp, beskriver Holberg henne som en dame på 80 år med tannløs munn. Hun kunne riktignok bite fra seg, men hennes naturlige kroppslige skrøpeligheter for alderen beskrives. Han assosierer kvinnene med fabelen, som eldre «matroner» med mannlige kvaliteter i et kvinnelegeme.²¹⁶ Her kommer Holbergs tydelige bruk av ironi inn. Han gjør bruk av tvetydigheter, der kvinnene på den ene siden er eksepsjonelle og unike, mens de på den andre siden står frem groteske til skrekk og advarsel for andre. Holberg beskriver klassereisen kvinnene har foretatt, med bakgrunn i deres unike egenskaper, der de har brutt med kvinnekjønnets natur for å ha klart dette.

Det tyder ikke her på at Holberg entydig står fem som kvinneforkjemper eller feminist i biografiene om Sigbrit og Chiossa. Bildet av Holberg som feminist er ikke entydig, etter nærlesning av portrettingen av disse to kvinnene.

---

²¹⁶ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 318

7 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg presentert teksten om Sigbrit og Chiossa i Holbergs *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier* fra 1745. Jeg har presentert hver av kvinnene og sett på hvorledes Holberg sammenligner dem. Den antikke tradisjonen med parallellbiografier med sammenligningsdel, har Holberg hentet fra Plutark. Deretter har jeg sett på hvordan Holberg presenterer seg i sjangertradisjon han tilhører. Han tilhører en lang tradisjon av kvinnebiografier etter Giovanni Boccaccio, som i *De mulieribus claris* satt berømte kvinner opp som unike i forhold til vanlige kvinner. Jeg har vist hvordan dette ble påpekt av Christine de Pisan i *Damenes By* og som førte til en diskusjon *la querelle des femmes* i flere hundre år etter. I presentasjonen av samtidskontekst for verket, har jeg tatt for meg Holbergs syn på dyder. Jeg har sett på hans holdninger i tekstene om Sigbrit og Chiossa i lys av dydsetikken i samtiden til Holberg i Skandinavia på 1700-tallet.

Som teoretisk innfallsvinkel i analysen har jeg benyttet meg av eksempelperspektivet som retorisk verktøy. Holberg konstruerer sine eksempler på kvinnes dyder og laster og kommer frem til sitt syn på grunnlag av de eksemplene han velger ut. Han gjør bruk av Lyons kategori «repetisjon» ved stadig å gjenta unike egenskaper og mannlige dyder hos kvinnene, for å poengtere sitt syn på dem. Han bruker Lyons kategori «sjeldenhet» for å poengtere hvor unike kvinnene fremstår i forhold til vanlige kvinner. I «Sammenligning» fremholder Holberg at kvinnene har adskillige egenskaper som er ukjente.²¹⁷ Holberg fokuserer i teksten på kvinnes dyder og laster, ikke på historiske hendelser. Det som er kommet frem i undersøkelsen, er at han har fokusert mer på å moralisere. I heltinnehistoriene gir Holberg en svært subjektiv beskrivelse av de to kvinnes dyder og laster. På bakgrunn av nærlesning av hans tekst om Sigbrit og Chiossa i *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier* fra 1745, fremstår ikke Holberg entydig som en likestillingsmann.

I drøftingsdelen har jeg undersøkt Holbergs kvinnesyn i lys av den sjangertradisjon og kommet frem til at Holberg representerer kvinnesynet etter Boccaccios sjangertradisjonen der det gamle kjønns hierarkiet gjelder. Ved å sette kvinnene opp som unike i forhold til kvinnekjønnen, ser det ut til at Holberg holder seg til det gamle kjønns hierarkiet.

Ved undersøkelsen av Holbergs kvinnesyn i lys av dydsetikken i Skandinavia på 1700-tallet, ser det ikke ut til at Holberg følger idealene i samtiden. Demokratiseringen av dyder

---

²¹⁷ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Sammenligning», 317

skulle komme borgere til del. Det å inneha medfødte egenskaper, skulle føre til at man kunne krysse klasseskillene og kjønnskillene. I sitt kjente verk, *Peder Paars*, plasserer Holberg kvinner med naturlige gaver og god forstand i viktige stillinger på tvers av klasseskilte. Jeg har undersøkt om Holberg også gjør dette i heltinneportrettene. Når det gjelder kvinnene Sigbrit og Chiossa, går Holberg lenger enn å forklare dem som vanlige kvinner med naturlige gaver som har utnyttet sitt talent. I «Sammenligning» bruker han beskrivelser av kvinnene med uttrykk som usedvanlig forstand, ualminnelig dyktighet og utholdenhet og mannlig skjønnsomhet.²¹⁸ Holberg beskriver ikke vanlige kvinner med like muligheter. Sigbrit og Chiossa er eksepsjonelle og unike, i motsetning til vanlige kvinner. De handler på tvers av kvinnekjønns natur i Holbergs tekst. Det er gjennom disse unike egenskapene som har gjort at de har kunnet komme helt opp i maktposisjon. Når det gjelder skillet som Holberg gjør i tittelen mellom heltinner og navnkundige damer, ser en at Holberg selv kategoriserer Sigbrit og Chiossa som navnkundige damer i teksten.

Til slutt i analysen har jeg undersøkt om Holberg kunne regnes som feminist eller ikke. Bildet av Holbergs kvinnesyn som kvinneforkjemper er tvetydig, etter undersøkelsen i hans holdning i teksten om Sigbrit og Chiossa. Deres egenskaper kan måles med mannlige dyder, ifølge Holberg, og de er ikke representative for kvinnekjønnen generelt. Etter analyse av teksten om Sigbrit og Chiossa i *Adskillige Heltinders og navnkundige Dammers sammenlignede historier. Efter Plutarchi Maade*, har jeg kommet frem til at Holberg ikke entydig er en kvinnesak- eller likestillingsmann. Holberg synes i denne undersøkelsen å opprettholde kvinnesynet med det gamle kjønns hierarkiet.

Når det gjelder demokratisering av dydene i samtiden, blir det for menn en klassereise å komme til store makthøyder. For kvinner blir ikke bare en klassereise, men også en kjønnsreise. Ved nærlæsning av teksten fremkommer det at kvinnene må bryte med sitt kjønns natur for å klare denne klassereisen. Like mye som Sigbrit og Chiossa feires, river Holberg dem ned fra sin pidestall. Det er som om Holberg vil vise at «Fru Fortuna» snur hjulet, som de selv drev. Fortuna snur skjebnehjulet deres. Det er noe ironisk og til tider sarkastisk ved portrettene, som gjør at det er vanskelig å forstå Holberg som den kvinneforkjemperen som han tradisjonelt blir betraktet som.

---

²¹⁸ Holberg, *Adskillige Heltinders*, «Chiossa», 300

Ved å sette ham inn i sin historiske kontekst i sin tid, kan det oppleves urimelig å tilegne han moderne feministisk tenkning. Holberg står, imidlertid, frem som en stor opplysningsmann, både som professor og forfatter, og som har bidratt med utvikling av positive idéer til samfunnsdebatten i sin samtid.

Opplysningsmannen Holberg er sett på som en foregangsmann for at det er evner som skal avgjøre hvilken praktisk stilling man kan utføre i samfunnet, uavhengig av klasse eller kjønn. Likevel idealiserer han Sigbrit og Chiossas mannlige dyder i heltinneboken. Etter nærlesning av teksten i disse to kvinnebiografiene om synet på kjønn, bryter Holberg med opplysningstidens idealer med demokratisering av dyder, der alle ved hjelp av sine dyder kunne ha mulighet til å svinge seg til topps.

Ved å ha analysert teksten om Sigbrit og Chiossa i *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignende Historier. Efter Plutarchi Maade*, på bakgrunn av det forfatteren selv har uttrykket gjennom valg av eksempler på kvinnes dyder og laster, kan ikke Holberg regnes som feminist i moderne forstand.

Etter at Holberg har beskrevet Sigbrits egenskaper på høyde med en Konge og Chiossa med en majestetisk fremtoning som talte for soldater i krigsopprør, kan det passe å avslutte med ordene fra den berømte talen til Dronning Elizabeth I av England for troppene ved Tilbury i 1588. Dronningen som regjerte fra 1558 til 1603, proklamerte at hun hadde: «the body but of a weak and feeble woman but the heart and stomach of king, and of a king of England, too».²¹⁹

---

²¹⁹ Thomas Laqueur, *Making Sex: Body and Gender from Greek to Freud*. Harvard: Harvard University Press, 1992, 20

Litteraturliste

Primærlitteratur

Holberg, Ludvig. *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*. København, 1745. Kapitlene «Sigbrit», «Chiossa», «Sammenligning». Tomus I.

Sekundærlitteratur

Aasen, Elisabeth. *Opplysningstidens kvinner*. Oslo: Pax Forlag A/S, 2010.

Allen, Prudence. *Concept of Woman: The Early Humanist Reformation, 1250-1500*, Volume II. Cambridge: William. B. Eerdmans Publishing Company, 2002.

Benson, Pamela. *The Invention of the Renaissance Woman*. Pennsylvania: Pennsylvania State University, 1992.

Bull, Francis. *Ludvig Holberg som historiker*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1913.

Cox, Virginia. *Women's Writing in Italy 1400-1650*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2008.

Danielsen, Hilde, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen. *Norsk Likestillingshistorie 1814-2013*. Bergen: Fagbokforlaget, 2013.

Delblanc, Sven. *Æra och Minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag, 1965.

Eriksen, Anne, Ellen Krefting og Anne Birgitte Rønning (red.). *Eksemplets makt: Kjønn, representasjon og autoritet fra antikken til i dag*. Oslo: Scandinavian Academic Press/ Spartacus Forlag AS, 2012.

Holberg, Ludvig. *Adskillige Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier. Efter Plutarchi Maade*. København, 1745.

Holberg, Ludvig. *Moralske Tanker*, København 1744. Holbergskrifter.dk/holberg-public/view?docId=Moralske Tanker

Holberg, Ludvig. *Nils Klims underjordiske reise*. Leibzig, 1741.

Holberg, Ludvig. *Peder Paars*. København: Gyldendals Forlagstrykkeri, 1949.

Holberg ordbok; <http://holbergordbog.dk/ordbog>

Holbergsskrifter.dk/holberg-public/view?/docId=Heltindehist%2FHeltindehistorier-tome1.page;toc.depth=1.brand=&chu

- Holst, Cathrine. *Hva er feminisme?* Oslo: Universitetsforlaget, 2017
- Jacobsen, Kjetil. *Verdensborgerskapets idéhistorie 1: Den vestlige tradisjonen*. Oslo: Unipub Forlag, 2010.
- Kolsky, Stephen. *The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's De mulieribus claris*. New York: Peter Lang Publishing, 2003.
- Kolsrud, Kristine. «The Gem and the Mirror of Heroic Virtue: Emanuele Tesario and the Heroic at the Court of Savoy». I *Shaping Heroic Virtue. Studies in the Art and Politics of Supereminence in Europe and Scandinavia*, redigert av Stefano Fogelberg Rota og Andreas Hellerstedt. Boston: Brill, 2015.
- Koselleck, Reinhart. «Historia magistra vitae. The Dissolution of the Topos into the Perspective of a Modernized Historical Process», i *Futures past. On the Semantics of Historical Time*. Cambridge: Cambridge, Mass. MIT Press, 1985.
- Larsen, Mogens Trolle. «Europas lys» i *Europas opdagelse, historien om en idé*, redigert av Hans Bolle-Hansen og Michael Harbsmeier, København: Chr. Ejler Forlag, 1988.
- Laqueur, Thomas. *Making Sex. Body and Gender from the Greek to Freud*. Harvard: Harvard University Press, 1992.
- Lyons, John D. *Exemplum: The Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1989.
- Pade, Marianne. *The Reception of Plutarch's Lives in Fifteenth-Century Italy*. Chicago: The University of Chicago Press, 2007.
- Pisan, Christine de. *Boken om damenes by*. Oversatt og med etterord av Jan Dietrichson. Oslo: Vidarforlaget A/S, 2013.
- Plutarchos. *Livsskildringer med sammenligning*. Oversatt av Henning Mørland. Thorleif Dahls Kulturbibliotek. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1967.
- Plutarchos. *Livsskildringer med sammenligning*; <http://www.thorleifdahl.no/bok,html?tid=699>
- Sandvik, Hilde. «Kvinnesyn på 1700-tallet», *FORTID: Studentenes historietidsskrift*, 19.01.2015, 1-8.
- Salongen, «Norges første feminist. Ludvig Holberg i likestillingens historie», *Nettidsskrift for filosofi og idéhistorie*, 11.06. 2013. <http://www.salongen.no/?p=22431>
- Schmidt, Kristoffer. «Heroes and Heroines: the lives of men and women». I *Ludvig Holberg (1684 – 1754): Learning and Literature in the Nordic Enlightenment/* edited by Knud Haakonssen and Sebastian Olden-Jørgensen. New York: Routledge, 2017.

Stangerup, Henrik. *Holbergs Helte- og Heltindehistorier 2*. Lindhardt og Ringhof. Viborg: Nørhaven A/S, 1990.

Stenqvist, Catharina og Marie Lindstedt Cronberg (red.), *Dygder och laster: Förmoderna perspektiv på tillvaron*. Lund: Nordic Academic Press, 2010.

Tretvik, Aud Mikkelsen og Kjell Haarstad, *Gotisk skrift: Lærebok med tekster fra 1485 til 1875*. Sandnes: Tapir forlag, 1993.